

Sňatky

ROMÁNOVÁ PENTALOGIE · SVAZEK PRVNÍ

Z rozumu

V L A D I M Í R
N E F F

ŠNATKY Z ROZUMU

Sňatky

ROMÁNOVÁ PENTALOGIE • SVAZEK PRVNÍ

Z rozumu

V L A D I M Í R
N E F F

Vydalo nakladatelství BB/art s.r.o. v roce 2015
Bořivojova 75, Praha 3
Copyright © Vladimír Neff – dědicové c/o DILIA, 1957
All rights reserved.

Jazyková korektura: Jan Řehoř
Grafická úprava obálky © 2010 Jan Matoška
Ilustrace na obálce: František X. Sandmann (*Václavské náměstí*, 1860)

První elektronické vydání v českém jazyce

ISBN 978-80-7507-310-5

ČÁST PRVNÍ

Rytíř střední postavy

KAPITOLA PRVNÍ

Studentská léta Martina Nedobyla

1

Trvalému pocitu křivdy nepřivykne nikdo, ani národ, ani město, ani člověk jednotlivý. Nepřivykne, nesmíří se, pouze oslábne ve svém hněvu, zmaličtí a zkysne, zmlkne a zesmutní, přihrbí se a zmarní.

Malé a zkyslé, přihrbené a smutné, zamlklé a zmarnělé bylo město Praha v době mládí našich praotců. Město české, ale ovládané německým erárem, korunované královským hradem, v němž sídlili už jen králové sesazení, sevřené hradbami, proti nimž nikdo neútočil, prolezlé špicly, již neměli koho špiclovat, protože nikdo si už netroufal mluvit, jak cítil, město vyvržené z proudu dějin, ostalé v snovém, nesmyslném středověku: taková byla Praha padesátých let minulého věku, jimiž zahajujeme své dlouhé vyprávění, město provinění, pokořené, propadlé do bezvýznamnosti, město ukřivděné.

Město malých lidí a ospalých maloměstských promenád. Korzovalo se na širokých městských hradbách, měšťané v dlouhých barevných kabátech, s manželkami a dcerkami v krinolínách a s kloboučky se zdviženými stříškami, mladí fešáci s batistovými šátečky v náprsní kapse a štram oficíři. Na hlavní z těchto hradebních promenád, nad bránou zvanou Koňskou, byly tři hudební kavárny; v jedné vyhrávali valčíky, v druhé lidové písničky, v třetí lepší kousky operní a koncertní.

Ulice dlážděné kočičími hlavami, na nichž železné obruče vozů a dvoukoláků nadskakovaly s rachotem. Na rozích strážníci, uniformovaní jako pěší vojáci, černé čáky s mosaznými orly na hlavách, bílé řemeny křížem

přes prsa. U kašen děvečky a služičky čerpaly vodu do puten a svěžími hlasy pomlouvaly své paní a promlouvaly o svých láskách.

Solidní obchodníci se šmelcovými, korálky pošítymi čepičkami na hlavách postávali na prahu svých skromných krámků, pátrající zrakem po mimojdoucích zákaznících. Večer se scházeli ve svých hospůdkách, aby porozprávěli o posledních událostech, tož o požáru mlýnů u Žofína, o zrušení cechů, o zavedení nového živnostenského řádu, o stavbě kasáren naproti Prašné věži. O desáté večer se zavíraly brány a caput regni Bohemiae, hlava Království českého, tiše usínala; bděli jen policajti, kteří po slunce západu chodili ozbrojeni puškami, a ponocní, bodře po venkovsku opatření halapartnami a hlásnými troubami, na něž vytrubovali hodiny, jedenáctou počínajíc.

Mosty jen dva, starý kamenný a nový řetězový, velmi šeredný a kymácivý; protože nestačily provozu města, byť skromnému, bylo na nich tak živo, že vzpomínka na to se zachovala až po naše časy: úsloví dodnes užívané, že někde je tlačence jako na pražském mostě, pochází z těch dob.

Za městskými hradbami pusto. Tam, kde o málo let později měla vzniknout předměstí Žižkov a Vinohrady, byla jen prašná pole a pastviska hubených koz; pouze Smíchov a Karlín, osady průmyslové, připomínaly svými továrními komíny a smutnými shluky plesnivých baráků uprostřed zpusťlin, že i v Praze už nastala doba páry, strojní bídy a otročiny.

O nástupu nového věku svědčilo též, abychom nekřivdili, Státní nádraží pod Žižkovským vrchem, vklíněné tak nešťastně mezi domy a městské hradby, že bylo nutno je překlénout kamenným mostem, aby nerušilo frekvenci. Bylo tak těsné, že strojevůdci při posunování mnohdy vyrazili vagónem dřevěná vrata ve zdi, již bylo obehnáno, a vjeli mezi drožkáře a fiakristy, hlídkující před vchodem.

Město provinční duchem, ale královské siluetou paláců a věží, katedrály a hradu. Tam žil v třicátých letech se svým dvorem francouzský exkrál Karel Desátý, smetený z trůnu červencovou revolucí pařížskou; a teď, v letech padesátých, trávil tam poslední léta svého života zdětinštělý excísář rakouský Ferdinand zvaný Dobrotivý, který se za revoluce roku osmačtyřicátého zřekl panování ve prospěch svého synovce Františka Josefa a také se uchýlil do pražského závětří a ticha. Vyprávělo se o něm, že si

hraje s olověnými vojáčky a že ve své rezidenci má houpacího dřevěného koně. Býval nejen císařem rakouským, ale i posledním korunovaným králem Čech; proto když se občas projížděl po pražských ulicích ve svém omšelém kočáře, lidé demonstrativně oslavovali tuto truchlivou karikaturu vladaře, a on děkoval, dojat k slzám. Když jednou vystoupil z vozu, kterýsi nadšenec před ním rozprostřel svůj plášť, aby po něm prošel svou královskou nohou. Polekán, domnívaje se, že to je pokus o atentát, slaboduchý stařec se znovu uchýlil do kočáru a odjel nazpět k svým vojáčkům a k svému dřevěnému koni, aby se na ulicích už nikdy neukázal.

V tichých palácích na Malé Straně pak žila hrstka německé šlechty, uzavřená v pyšném, nepřístupném kruhu, maličký, pohrdavě vznešený to svět, nadobro oddělený od světa drobných domácích měšťanů. Soukromí těchto cizinců, do něhož ostatně nikdo se nesnažil vniknout, chránili velební, vážní portýři v dlouhých kabátech, s berlou v ruce a s funebráckým kloboukem na hlavě. Otevřenými vraty tu a tam prohrčel z nitra dlážděného dvora kočár s erbem, řízený kočím v kabátě žemlové barvy, s kokardou na klobouku; za spuštěnými záclonami se někdy mihl hraběcí stín. Jinak byly pražské šlechtické paláce mrtvé, nepřátelsky lhostejné, podobné chrámům, zasvěceným cizímu a nepochopitelnému božstvu.

Školy německé, ouřady německé, německé noviny a časopisy, divadla a knihy, veřejné nápisy a vyhlášky. To samo o sobě by nebylo nic špatného, nebýt toho, že jádro obyvatelstva bylo a zůstalo české původem i jazykovým povědomím, a že proto všechno, co mělo být jednoznačným nástrojem vzdělávání a informace, bylo nadto i nástrojem znásilňování a pokořování. Četníci v plné zbroji docházeli do škol, aby dozírali, nevyučuje-li se tam po česku. Každý, komu záleželo na přízni vlády a ouřadů, vedl si po německu. Nicméně maminky stále a nadále žvatlaly po česku se svými batolátky, dávaly jim papu a chodily s nimi pá, dělaly s nimi berany berany duc, foukaly jim na bebíčka a rozesmávaly je lištičkou, jež vařila kašičku; a co naplat, řeč, jíž člověk mluví nejlépe a nejraději, je řeč, jíž matka k němu hovořila, když ho hýčkala a krmila a ukládala k spánku. Snažily-li se rakouské vládní úřady proměnit tu nesmírnou směsici nároků, z nichž se skládala padesátimiliónová rakouská říše, v národ jazykově jednotný, bojovaly, v podstatě uváženo, proti tomu sladkému tlachání u dětských kolébek

a postýlek; ať vídeňská vláda dělala co dělala, ať zuřila, ať pracovala sebetvrději k splnění svých sjednocovacích cílů, maminky v Krakově hrály po polsku paci paci pacičky se svými robátky, po maďarsku v Budapešti, po slovensku pod Tatrami, po italsku v Lombardii a v Benátkách, po rumunsku v Sedmihradsku, po chorvatsku v Záhřebě, po slovinsku v Lublani, po česku v Praze. Jen maminky německé měly to štěstí, že mohly se svými robátky promlouvat v řeči povolené, úřední.

A že ze sladkého tlachání kolébek a hracích koutů, z toho jazyka v podstatě prastarého, vyrůstá žargon dětských tlup, nářečí dvorků a zahrad, ulic a šancí, a že kluci jsou otcové otců a děvčata matky matek, nevymírala řeč domácího lidu, bez ustání se obnovovala a sama sebou se omlazovala, nevykořenitelná, nezahubitelná. Vypuzena ze škol, z vědy a umění, nežádoucí řeč se stala předmětem světového názoru, neboť hlásit se k národu potlačovanému a mluvit nahlas jeho jazykem znamenalo vzdorovat násilí silnějších a přiznávat se k smýšlení těch, již bojují proti každé despocii, ať politické, ať náboženské. Vytlačena také z mocenských kruhů společenských, stavši se mateřtinou chudých a nespokojených, řeč utiskovaných národů rakouské říše nabyla charakteru výrazně a revolučně lidového.

2

V někdejší jezovitské koleji u Karlova mostu, tak řečeném Klementinu, obrovské budově už tenkrát staleté a ponuré, zčernalé věkem a studené, býval tehdy v prvním patře jižního křídla arcibiskupský konvikt pro středoškoláky. Tento zbožný studentský domov byl jakousi odnoží bohoslovecského učiliště, jehož žáky a chovanci se konviktisté ihned stávali, pod vedením týchž představených a v téže budově, jakmile dostudovali na gymnasiu otců piaristů na Novém Městě pražském, jež všichni povinně navštěvovali. Byli takto připravováni a cepováni pro své budoucí kněžské povolání hned od dětství, neboť jakmile za nimi zapadla vrata klementinské fortny, nastával jim přísný, od světa odtážený život klášterní, který měl trvat nepřetržitě třináct let, až do vysvěcení.

Na podzim onoho roku osmnáctistého dvaapadesátého, o němž je v dějinách zapsáno mimo jiné i to, že tehdy slavný a přebohatý baron Ringhofer zřídil na Smíchově velkou továrnu na železniční vagóny, přibyl do klementinského konviktu nový chovanec, mladší ze dvou synů chalupníka a formana z královského města Rokycan u Plzně, Martin Nedobyl jménem. Na přímluvu hraběte Schönborna, jemuž starý Nedobyl vozil zavazadla, když se panstvo stěhovalo na své letní sídlo, pražské arcibiskupství udělilo chlapci stipendium, a Martin tedy šel od maminky do škol sice s pláčem, ale nakonec rád, že unikne tvrdým pěstím svého kolohnátského staršího bratra, s nímž se nesnášel, a tatínkově sukovici. Starý Nedobyl byl hodný, starostlivý člověk, bál se Boha a pro svou rodinu by byl udělal první poslední, ale když vyplácel, nevěděl, kdy přestat, a nebýt záchranných maminčiných zákroků, byl by Martinovi už častokrát zpřerážel hnáty.

Byl to chlapec zcela a nadobro všední, průměr nejběžnějšího průměru, vzor obyčejnosti. Neměl nic ani pěkného, ani ošklivého, čím by se sebe méně lišil od obvyklosti nejobvyklejší. Po tváři byl souměrný, nešilhal, neměl křivou hubu ani odstávající uši, ale hezký také nebyl. Tvary lidských nosů někdy vyjadřují či aspoň předstírají pýchu a hrdou vůli, někdy všetečnost, někdy zaostalost a tupost, někdy rozmarnost, někdy plačtivost; bývají nosy výbojné, zarputilé, koketní, kruté, veselé, drzé, bývají nosy krásně klenuté, vyhrnuté, rozplácené, hrotité – u Martina nic takového: měl nos na pravém místě, nevelký, nemalý, nos zdravý a dobře sloužící svému účelu, ale nic víc. Chlapecké postavy bývají roztomilé, pružné a lehké, ohebné jako strůmek, stvořené pro rychlý běh, skok a hru, sošně blízké ideji krásy a dokonalosti, protože dosud neznetvořené tisícovým ochromujícím vlivem života; postava Martinova, ač ne hrbatá, ne břichatá, ne tlustá, ne hubená, podobala se soše tak málo, jako kůl se podobá antickému sloupu. Hlavu měl vzadu zploštělou, ale ne tolik, aby to budilo podiv nebo smích, a jaké měl oči, to nikdo nevěděl, protože nikdo se o to nezajímal – byly asi šedohnědé nebo hnědožluté, dojistá ne modré, ani černé, oči tedy, jaké má naprostá většina lidí tohoto světadílu; a právě takové byly vlasy, ne plavé, ne tmavé, spíš do hněda a popelava, chlapecky hřebíkaté, prostě obyčejné. Tolik o nepoutavém, ale také neodpuzejícím tělesném zjevu našeho hrdiny.

Ve škole v abecedním seznamu třídy byl šestnáctý z dvaatřiceti chlapců,

co do prospěchu sedmnáctý, osmnáctý, někdy i patnáctý; když v pozdějších ročnících ubýlo žáků, býval dvanáctý nebo třináctý z šestadvaceti. Pro svůj naprostý nedostatek geniality, pro svou vzornou průměrnost byl u svých učitelů velmi oblíben. Jeho pečlivě vypracované úlohy nebyly nikdy bez chyby, nikdy nebyly bez té radostné hrubky, kterou je nutno tučně zatrhnout a podtrhnout a která snižuje známku na zdravý střední stupeň, nikdy nebyly bez toho lidského selhání, jež v učiteli budí pocit důležitosti a svrchovanosti, neboť žák mu tu dává dojemně najevo, že i když se snaží sebevíc, je mu stále třeba pomoci a vedení. Tupost odpuzuje, nadměrná bystrost znepokojuje, Martin, ani bystrý, ani tupý, uspokojoval.

Byl úslužný a trpělivý. Sedal vždy v první lavici a sledoval výklady profesorů se zřejmým zájmem, nehybně a napjatě. I když třída byla rozptýlená, když chlapci se vrtěli a kutili něco pod lavicemi a posílali si psaníčka, takže učitel nemohl s nimi navázat kontakt a měl proto dojem, že mluví do prázdna, byly tu nicméně dvě nemrkající, spolehlivé na něj upřené oči, šedohnědé to nebo snad hnědožluté oči Martina, který nejen pozorně naslouchal, ale provázel i ten nejnudnější výklad loajální mimikou: když učitel řekl „že“, přikývl, když řekl „quod erat demonstrandum“, se zřejmým uspokojením povolil napjaté sraštělé čelo. Kabonil se pohoršením, když byla řeč o úkladech nepřátel církve, a radostně bral na vědomí zprávy o jejích vítězstvích; a to měli jeho představení tuze, neskonale rádi a byli mu za to vděční.

Hlásil se horlivě, zvláště když někdo ze spolužáků plaval a nevěděl kudy kam; když pak byl vyvolán, nebyla jeho odpověď ani tak skvělá, aby selhavšího kolegu ponížila, ani tak nedostatečná, aby zkoušející byl nucen ho napomenout: Když to nevíš líp, nehlas se. Dovedl u svých docentů vzbudit trvalý, nepomíjivý dojem, že o věcech hloubá a jde jim na kloub, i když výsledek jeho uvažování bývá dalek toho, aby oslnil nebo uchvátil.

V hodině náboženství například vyvolá učitel žáka, aby pověděl, co nazýváme bytostí naprosto jedinou, a žák, dobře připraven, vyrazí žulovou němčinou, jedním dechem, jednotvárným hlasem, drmolivě a prudce jako vůz řítící se po stráni:

– Bytostí naprosto jedinou nazýváme tu bytost, jež svou vnitřní podstatou je vůbec jen jedna, takže takových bytostí nejen není více, ale ani jich více býti nemůže, a touto bytostí jediné je Bůh.

– Nu dobrá, na to katecheta, – tak to stojí v knížce. Ale teď nám pověz, co to znamená.

– Znamená to, odpovídá žáček, – že bytost naprosto jediná jest svou vnitřní podstatou vůbec jen jedna, takže...

– Halt! křičí učitel. – Neopakuj to, co jsme už slyšeli, a řekni nám, jak tomu máme rozumět.

– Máme tomu rozumět tak, že vnitřní podstatou bytosti naprosto jediné jest být bytostí zcela naprosto jedinou, takže takových zcela naprostých...

– Sednout! Rozčiluje se učitel. – Jsi beznadějný trotl a pitomec. Pravdy našeho svatého náboženství nemáme papouškovat jako opice, nýbrž rozjímat o jejich smyslu a oplodňovat tak duši a rozum svůj. Nu, kdo by dovedl vysvětlit pravdu jedinství boží? Ty, Nedobyle?

Martin, který byl skromně a bázně pozvedal ruku, vstane, odkašle si a spustí se skloněnou hlavou a čílkem svráštělým, pomalu a důkladně:

– Bytost... bytost jediná... to jest bytost, jejíž nejvnitřnější podstata neboli esence, též s jistým rozdílem... rozdílem... přirozeností zvaná...

Zarazí se a v rozpacích vzhledne k svému učiteli, který se usmívá vlídně a nabádavě:

– Dobře, dobře, jen tak dál. Jsem rád, že hledáš. Hleď. Tady ta tabule je jedna, že ano, žádná jiná tu není. Ale mohly by tu být dvě, kdyby byly, že. Kdežto Bůh... nu, Nedobyle?

– Je jen jediný, ožije Martin, – protože je to bytost jediná bytostně, což znamená, že to je bytost vůbec jen jediná do té míry, že více takových jediných bytostí být nemůže, neboť taková je její podstata, též esencí nebo přirozeností zvaná.

– Je vidět, že jsi přemýšlel, sedni si, Nedobyle, chváli ho katecheta. – Budeš-li tak pokračovat, snažit se a obracet svou mysl k Bohu, aby tě osvítil, nabudou tvé explikace ještě větší jasnosti a přesnosti.

Protože navzdory své horlivosti a úslužnosti nedocíloval skvělých výsledků, nebyl neoblíben ani u svých kolegů. Zaujímal mezi nimi své místo, trpěli ho mezi sebou, nikdo se mu neobdivoval, nikdo se mu nevysmíval; nebýt události, jež ho v sedmém ročníku zhanobila a vyrvala z jejich středu a kterou vyličím, až bude čas, byli by patrně nedlouho po svém odchodu ze škol všichni do jednoho zapomněli na jeho jméno, tvář, na

samu jeho existenci. Hudroval s nimi na vlhkost společné ložnice, kde teklo ze stěn, na špatnou stravu, na zimu, jež pronikala do šerých prostorů budovy, hned jak se dni počínaly krátit, a pak se stupňovala k neutuchající mrazivé trýzni, na nedostatek pohybu a světla, ale nikdy se nepřidal k těm odvážlivcům, kteří své stížnosti přednášeli nahoře a domáhali se nápravy.

Mnozí chlapci brali vážně náboženské otázky, jež se měly stát náplní jejich životů, i lámali si hlavy řešením rozporu mezi učením o svobodě lidské vůle a všemohoucnosti a vševědoucnosti Boží; dogma o neposkvrněném početí Panny Marie, jež papež vyhlásil roku čtyřiapadesátého, když byli v sekundě, bylo světodějnou událostí; o proměně chleba v tělo, kdy se prý mění pouze neviditelná substance, ale viditelné případy chleba zůstávají beze změny, dovedli se přitvářlivě a bez konce, překřikující se vzájemně přeskakujícími chlapeckými hlasy. Představení byli příznivě nakloněni takovýmto disputacím, viděli rádi, když se žáci z vlastní iniciativy cvičili v dialektické pohotovosti, a proto se Martin účastnil těch zbožných hádání, zvláště když někdo z otců byl nablízku; ve skutečnosti mu byly všechny tyto otázky hluboce lhostejné. Je Bůh absolutně jediný? Dobrá, ať si je absolutně jediný. Je však podle jiného dogmatu trojjediný? Ať si je trojjediný; kdyby papež z ničeho nic vyhlásil, že Bůh je pětijediný, byl by to vzal na vědomí klidně a bez zájmu.

Učil se latině, vlastnostem Boha, rodokmenu panovnického rodu Habsburků stejně ochotně a také stejně lhostejně, jako by se byl učil egyptské Knize mrtvých nebo židovskému talmudu. Zavděčit se představeným, procházet z ročníku do ročníku, udržet se nad vodou, nepřijít o stipendium, nekobrtnout, neznepřátelít si nikoho, to bylo prozatím jeho cílem. Co bude dál, to se uvidí. Věděl, že církev je bohatá a mocná a že je dobře být pod jejím ochranným křídlem. Je bezpočtu výnosných úřadů, titulů, kariér, skvělých existencí sinekur, jež skýtá svým věrným služebníkům; a Martin byl oddaný, byl horlivý, učelivý a vděčný, divže se nepřetrhl.

3

Pod dozorem mužů v černých klerikách, stínovitě se pohybujících po širokých chodbách, plynul Martinův život pokojně a tiše, členěn v jednotvárný proud pravidelným vyzváněním, volajícím k probuzení i k uléhání, k modlitbám v chladném, kryptě podobném oratoriu, k jídlu i k společnému studiu při svíčkách, u dvojitých černých pultů v učebně ohromné a holé jako vypleněný chrám. V zimě se mrzlo, v létě se uvadalo vedrem; nejnepříjemnější býval přechod těchto dvou období, čas oblevy, kdy mráz, jako plaché zvíře zalezlý do tlustých zdí, vyrážel ze stěn a usazoval se na nich jinovatkou palce ztlouští a kdy plesnivý pach mokré syroviny se dráždivě vřezával do plic. Tehdy ústavní lékař, jež život v semináři vycepoval k chmurnému přezírání lidské existence jakožto strastiplnému vyčkávání neodvratné smrti, prohlašoval katar průdušek, jímž v ten čas bývalo stíženo takové množství chlapců, že všechny obydlené prostory koleje se otřásaly kuckotem, klidně a prostě za souchotiny, a svědomitě zapisoval tyto diagnózy do deníku marodérů. – Nic si z toho nedělej, říkal polekanému pacientovi, – musíme tam všichni, a čím dřív budeme na pravdě boží, tím líp. Já sám trpím souchotěmi v bázni boží už třicet let, a nevěším hlavu.

Ale když jaro zvítězilo a kamenná stavba okřála teplými vůněmi mízy a rašení, souchotiny pomíjely, kašel ustával a do chodeb a ubikací se vracel klid. Chlapci botanizovali a pěstovali salát a ředkvičky v ústavní zahradě. Chrastivý šustot hrabí a měkký tlukot motýček splýval se cvrlikáním vrabců, dovádějících v pažitě pod korunami starých kaštanů, a tenký proužek stínu, šinoucího se po ciferníku starých slunečních hodin, tiše postupoval s časem, vyměřeným všem těmto mladým životům.

S velikonočními svátky nastávaly exercicie, veliká zkouška trpělivosti a spasitelné rozjímavosti. Začínaly pobožnou slavností, kdy průvod dvou set kněží a bohoslovců, zahalený modrým mrakem kadidlového dýmu, za zpěvu kajících žalmů a dunění varhan přenášel ze salvátorského kostela velikou monstranci do hlavní modlitebny v druhém poschodí koleje. Po tomto obřadu nesměl nikdo po tři dny opustit dům, nesměl promluvit ani

šeptnout, jen tiše se modlit mu dovoleno, neslyšně našlapovat při zvolné chůzi, přemítat a litovat svých provinění.

Za krásného počasí pak chodívali žáci v štrudlu, pod vedením staršího bohoslovce, přes řeku do Seminářské zahrady na úpatí Petřínského vrchu. Hoši se rozlézali po celém svahu mezi mladými štěpy a pískovcovými balvany, mizeli ve vysoké trávě i v dutých stromech v hoření třetiny sadu, dováděli jako kůzlata a honili se, na chvíli zase navráceni svému dětství. Město, zašněrované do hranatých hradeb, leželo před nimi jako otevřená krabice, plná hraček, věžiček a domků s drobkounkými lesklými okénky a maličkými komínky na stříškách. V dále za Koňskou bránou, uzavírající protáhlý obdélník tržiště, dnešního Václavského náměstí, černaly se na polích mravenčí postavičky venkovanů, sklánějících se nad zemí.

Roku padesátého devátého, když Martinovi bylo osmnáct let a když právě byl v septimě, do ústavního života, až dosud ospale harmonického a bohumile nudného, vnikl nový, rozčilující prvek, zajímavý, dráždivý, ale tuze nebezpečný a povážlivý. Takové nálady vznikají zčistajasna; je to, jako když ve světnici za horkého letního odpoledne mouchy, až dosud poklidně dřímající na stěnách a rozvážně lezoucí po stole, najednou se rozčílí, začnou divoce poletovat a bzučet, těžce narážet na okenní tabulky, míhat se klikatým letem, zuřit a běsnit. Tak mezi klementinskými konviktisty, kteří byli, rozumí se, naprostou většinou Češi, vypuklo onoho roku šovinistické nadšení.

Až dosud zcela vlažní v národnostních otázkách, bez reptání přijímali jako něco samozřejmého, že vyučovací řeč na gymnasiu je německá. Pilností náboženské disputace, o nichž nahoře byla řeč, vedli ovšem také po německu, protože neznali českou odbornou terminologii, a sami mezi sebou se dorozumívali podivným žargonem, češtinou, v níž převládala zpotvořená německá slova, zatímco řeč jejich německých kolegů byla promíchaná pokřiveninami českými. Ale tu jako na povel, a to ve všech třídách od parvy po oktávu, se rozdělili do nepřátelských národnostních skupin, vzájemně si spílajíce do prasat a psů.

Až dosud nikomu nevadila Martinova tvrdá němčina, v níž kladl přízvuk po česku na první slabiku, a nedoveda odlišit čisté samohlásky od přehlasovaných, vyslovoval Böhme jako Biene, lösen jako lesen; teď Němci ve třídě propukali v smích, jak jen otevřel ústa. Dějepis býval považován za

nejprotivnější ze všech předmětů a nikoho nikdy nenapadlo, aby své školské vědomosti doplňoval soukromou četbou; teď si chlapci trhali z rukou rozbitý svazek velenudných Dějů země české od W. W. Tomka. Rvali se s Němci, až krev tekla, a lineály a penály křapaly a třaskaly o hlavy a hřbety. A při vycházkách do Seminářské zahrady, namísto aby si hráli jako dřív na schované nebo na četníky a raubíře, čeští chlapci zaníceně obzírali panoráma pražských střech, citujíce Kollára: „Aj, zde leží město před okem mým slzu ronícím, někdy kolébka, nyní slávy naší mohyla,“ kdežto Němci horovali „o naší krásné urgermánské, německým géniem a píli k věčné slávě vyvedené Praze, žel, zamořené strupatými českými všivými lokajskými palicemi“.

K takovému náhlému vznícení šovinistických citů ovšem nedošlo jen na půdě piaristického gymnasia a v arcibiskupském konviktu v Klementinu, nýbrž po celé rakouské říši od severu k jihu, od západu k východu, a nebylo všude tak naivní jako mezi našimi vlastencími žáčky. Ani zdaleka ne.

V popředí všeho byla Itálie, najmě její malý, ale v dějinách země velmi důležitý kout, Piemontsko s městem Turínem ve svém středu. Piemont, ležící v bezprostředním sousedství Lombardie, tehdejší rakouské državy, byl odedávna ohniskem úsilí o osvobození a sjednocení italských zemí, především o vytlačení Rakouska z poloostrova. V době, o níž tu vypravujeme, vládl nad Piemontem sardinský král Viktor Emanuel Druhý, jemuž se podařilo zásluhou svých chytrých diplomatů pohnout francouzského uzurpátora, císaře Napoleona Třetího, k uzavření protirakouské spojenecké úmluvy. Když pak na Nový rok přijímal novoroční gratulace, císař pronesl k rakouskému vyslanci baronu Hübnerovi několik slov nehorázně přímých a okázale nemilostivých, něco v ten smysl, že lituje, že poměr francouzské vlády k vládě rakouské už není tak dobrý, jako býval za minulých časů. Protirakouský postoj francouzského vladaře se tímto prohlášením stal otevřeně nepřátelským a vyvolal šílené nadšení v celé Itálii. Penálové a lineálové souboje v našem klementinském konviktu, četba českých dějin a zlá příhoda s letákem, o níž se teď zmíním, byly jen místní důsledky nálady, jež se rozšířila až k nám z lombardských rovin.

Představení konviktu i otcové piaristé na novoměstském gymnasiu arci sledovali s nelibostí a hněvem, jak světské vlastenecké vášně a řevnivosti odvádějí jejich chovance a žáky od náboženských zájmů a jak beránci se přes noc proměnili ve vlky. Nevěděli, jak proti tomu zakročit, a v naději, že chlapci přijdou k rozumu sami, tvářili se prozatím, že o ničem nevědí. Ale rozum, tato kotva mírných a pokorných, jako by se byl vypařil ze zboulovaných hlav horlících rozjívenců, prospěch upadal, duše chátraly a teologické disputace ztrácely úroveň. Když pak jednoho dne se na dveřích refektáře konviktu objevil tištěný vlastenecký letáček, rozhodli se otcové, že zakročí přísnou důtkou s hrozbou, a pověřili tím úkolem prvního zástupce ředitele konviktu, kněze Ruperta Kohla, který na gymnasiu vyučoval dějepisu a chemii, muže hrubě a kazatelsky výřečného.

Leták, o němž tu šlo, vyrobený bezpochyby amatérským sazečem, neboť měl řádky křivé a plné tiskových chyb, jedna to z nezákonných tiskovin, kterých se v té pohnuté době v Praze urodilo jako hub po dešti, hovořil vzletně k českému lidu a volal jej k tomu, aby se probral z mrákot a aby se jako jeden muž dožadoval svých historických práv, svobody a konstituce, rovnoprávnosti s Němci ve školách a úřadech a volnosti tisku. Nebyla to tedy, nazíráno z dnešního hlediska, výzva revoluční, neboť nenabádala ani k povstání ani k odboji, ale byla nesena tímž duchem, který rozrušoval už několik měsíců chlapecké stádce, svěřené jejich duchovnímu vedení, a že byla nestoudně a provokativně vyvěšena právě na dveřích, jimiž všichni chovanci konviktu několikrát denně procházeli, to zbožné otce rozhněvalo, a z bandurské, kterou na ně spustil otec Kohl, přešel záčkům dech i zrak.

V pět hodin odpoledne, po návratu ze školy, shromáždili se všichni čeští chovanci konviktu v aule určené světským slavnostem, veliké čtvercovité místnosti v prvním poschodí, ozdobené sádrovými bystami slavných mužů, se začernalými nosy a s nevidoucím očima, upřenýma do prашného, myšinou páchnoucího prostoru. Na stěnách dosud viselo opadané chvoji z poslední oslavy narozenin císaře Františka Josefa Prvního, jehož barevný portrét visel nad stupínkem. Profesor Kohl, který vstoupil či vrazil do dveří o dvacet minut později, když chlapce už přešla počáteční zvědavost a napětí,

takže se začali kočkovat a skotačit, byl muž vysoký, chmurný, s malou kulatou hlavou a s obočím mefistofelsky přerůstajícím do dlouhých hrotitých štětiček, rozbíhavě zdvižených k spánkům, vyzáblý, ve vyrudlé klerice, na mnoha místech propálené od žíravín, s nimiž zacházel při chemických pokusech. Uklidniv shromáždění jediným pohledem, do trubičky stočený leták v ruce, kněz chladně prohlásil, že ředitelství konviktu samozřejmě a s důvěrou čeká, že uličník, který vyvěsil tady ten negramotný, nesmyslný cár, najde tolik odvahy, aby se sám dobrovolně přihlásil k potrestání, a že tak zabrání tomu, aby za jeho zbabělý čin trpěli nevinní. Tím je tato idiotská záležitost až na další vyřízena, i nebylo by o ní třeba mluvit dál, nebýt toho, že nejde o zjev ojedinělý a že tento případ souvisí s nákazou, jež zachvátila české chlapce, lze říci, všeobecně a která je až na několik výjimek zvrtačila a pobloudila. K tomu je třeba poznamenat několik slov.

A rozhlédnuv se chladným, ostrým zrakem po hustohusté tlačenci mladých, pačesatých hlav, otočených k jeho přísné postavě, po všech těch zamračených, zaražených, zadutaných tvářích, od andělských obličejíčků parvistů s růžovými hubinkami po polomužské, polodětské líce oktavánu, poznamenané nezdobami puberty, kněz spustil tíše, pomalu, ale každým slovem přecházeje do většího a většího varu:

– Je to nesmyslné až k pláči, synové moji. Kdo čte historii s otevřenými očima a s myslí nezaujatou, uvědomí si nutně, že jedním z nejpodstatnějších rysů nového věku, který vrcholí za našich životů, je nástup velkých národů a říší a beznadějný pád a zánik národů malých. Tomuto vývoji lze se stavět na odpor, lze jej ignorovat, nechápat a neuznávat, ale zastavit jej není o nic snazší než zastavit pohyb hvězd a slunce. Jste Češi? Dobrá, buďte si jimi. Vezměte však na vědomí, že vaši potomci už jimi nebudou, a uvažte, je-li rozumné vaše lpění na něčem, co je odsouzeno k smrti. Odvoláváte se na minulost svého národa a chcete prý jí zůstat věrni. Nuže, jaká je ta minulost? V době, kdy například v Itálii quattrocento vydávalo své nejspanilejší plody, raubířské bandy husitské plenily vše, co v zemi bylo krásného – a hle, ani ta Itálie nepatří k silným, velikým národům, jimž historie dovoluje, aby žily samostatně a nezávisle; což teprve vy, čeští trpaslíci? Zatímco jiné národy se vypínají k orlím výšinám, vy zápolíte o pouhé zachování své řeči, o pouhou existenci své hrubé selské hatmatilky. K čemu

to? Německá řeč, kterou k vám mluvím, je stejně jako jiné světové jazyky okřídlením ducha, vaše řeč je poutem ducha: zbavte se toho pouta! Usilovat o to, aby se neztratila ni jediná řečička z té zmateniny jazyků, povstálých u paty bábelské věže, tedy aby nezanikla například čeština, řeč porobů a slouhů, řeč bez literatury, vědy a filosofie, řeč bez budoucnosti, hrubá a chudá: jaký to ubohý, jaký to žebrácký cíl!

Kněz rozvinul stočený leták, jímž se byl za řeči poklepával do kolena. Sykl pohoršením, když znovu přelétal zrakem ten ubohý, pomačkaný papírek s urvaným kouskem hořeního okraje, za nějž byl přišpendlen, než jej ruka důstojného otce Bürgermeistera strhla se dveří, a pokračoval s hořením rtem odporem povyhrnutým:

– O historických právech koruny české mluví ten omezenec! Jaká jsou ta historická práva? Právo na to, být ošlapkem, být kopáčem, být lokajem. Chceme z vás udělat lidi, chceme vás dovést k vysokým a nejvyšším čestným a posvátným úřadům, ale vy se dovoláváte svého práva na českou méněcennost. Konstituci by chtěl ten pomatenec. My, rakouští Němci, konstituci nemáme, ale český chalupník aus einer fésnyčka pod Prdy by ji chtěl – to se podívejme. Nemáte českou šlechtu, nemáte české měšťanstvo, máte jen orače a děvečky, ale chtěli byste mít českého krále a český sněm – bylo by to k smíchu, kdyby to ale nebylo k vrhnutí.

Pátek Kohl odhodil letáček na stolek, pokrytý červenou plyšovou dečkou.

– Ale nesprávně možná si vedu, že s vámi hovořím tak důtklivě o otázce vaší národnosti, neboť budím tak ve vás pochybné domněnky o její důležitosti. Naprosto není důležitá, ubozí synové moji. Nikdo na celičském světě o vás neví. Sám princip vaší národnosti je celému světu nepochopitelný, a tím i lhotejný a protivný. Vaše země sluje Bohemia, Böhmen, Bohême – pochopí někde někdo, že jejími obyvateli nejsou bohémové nebo dokonce les bohémiens, což ve francouzské řeči znamená cikáni, nýbrž jacísi Češi, po francouzsku les Tchèques? Řekněte upřímně: je v tom rozum, že setrváváte tvrdošíjně ve svém odraném, opuštěném stádcí a že odmítáte splynout s vyšší vzdělaností národa, jehož rozvoji se nic nestaví na odpor? Odpověz, Pazdero!

Oslovený žák, tlustý, ospalý oktáván, syn hostinského z Mladé Boleslavi, prudce se začervenal, když uslyšel své jméno.

– Mám pravdu, nebo nemám pravdu? Opakoval učitel vbodávaje do chlapce své zraky.

– Prosím, já nevím.

– Jsi Čech?

– Ano.

– A proč?

– Prosím, tak.

– Jaká je to odpověď? Proč jsi Čech, ptám se tě!

– Prosím, protože jsem se už tak narodil.

– Jsi hlupák. Člověk se narodí jako chlapec nebo jako děvče, jako běloch nebo černoch, na tom nelze a netřeba nic měnit. Ale příslušníkem národa se stává teprve vlivem vnějškových okolností a může svou národnost odhodit jako tísnivý, nepohodlný šat.

Kněžův zrak se setkal s dvojicí šedohnědých, nemrkavých očí, jako vždy loajálně na něj upřených, očí žáka, který ho nikdy neklamal ve své neotřesitelné průměrnosti a jehož učenlivá pozornost mu bývala oporou, když všichni ostatní žáci byli roztržiti.

– Nu, co ty, Nedobyle? Zeptal se, trochu zvlídněv ve své přísné tváři a nakřiviv ústa náznakem úsměvu. – Jak ty mi odpovíš? Jsi Čech?

Domníval-li se, že svého oblíbeného žáka potěší tímto projevem přízně, mýlil se velmi; naopak, polekal ho víc, než ho dovedl polekat otec, když na něj zvedal svou sukovici. Martinovi zajisté záleželo na přízni představených, ale na sympatii spolužáků mu záleželo také. Odpovědět v témž smyslu, jako odpověděl Pazdera, znamenalo rozlítit profesora Kohla a vykoledovat si možná nedostatečnou z dějepisu a z chemie. Ale odpovědět opačně v tomto vlastenecky předdrážděném ovzduší znamenalo zhanořit se před všemi spolužáky. Zatracená věc, proč oslovil ten flekatý pitomec právě jeho, Martina, proč zrovna jeho vytáhl na prokleté výsluní jmenovitosti a vystavil ho dilematu tak hnusnému? Pocítil fyzicky, jak do něho praží odprědu, odzadu, ze stran vyčkávané, pobavené zraky kolegů a shůry, se stupínku, dvojice Kohlových studených očí, zasazených do malé, kulaté hlavy, jakoby korunované girlandou z uschlého chvojí, visící za ním na stěně. Hoření ret mu zvlhl potem, připadalo mu, že bubří a otéká v obličej; můj ty bože, teď omdlít a nebýt!

– Nu? Proč neodpovídáš? Jsi Čech, nebo nejsi? Naléhal s názvukem netrpělivosti otec Kohl.

– Já, prosím... zablábolil Martin, – já ještě neuvažoval o tom problému, já...

– ... jsem také trohl a zbabělec, zklamal jsi mě, dodal chladně otec Kohl, a odvrátiv oči od zničeného Martina, který se naráz propadl v davu, polit studem jako vroucí vodou, řekl rychle zvýšeným hlasem:

– K tomu není třeba nic dodávat, synové moji. Myšlenka bez vnitřní pravdy a bez mravního jádra může sice poskytnout znamenitou příležitost žvanilům, aby se vytlachali, nulám, aby se nafoukly, oslům, aby zakryli svou prázdnotu, ale hroutí se, jakmile by měla prokázat svou sílu. Český vlastenec tajně vyvěšuje slabomyslné letáčky, má za rohem plno řečí, ale splaskne, když je třeba jen vyzván, aby se veřejně přihlásil k své národnosti; ukáže se dokonce, že ani neví, je-li Čech nebo Tatar, Zulukafr nebo Hotentot. Tak já vám něco povím, synáčkové; dáváme vám dva dny k tomu, abyste mezi sebou vypátrali prašivého lotra, který vyvěšil ten leták, neboť že by se přihlásil dobrovolně sám, o tom si už nedělám iluze, když jsem si tu právě potvrdil své nevalné mínění o českém charakteru. Jestliže po uplynutí té lhůty viník zůstane neznámý...

Aby zvýšil napětí, páter Kohl se na chvíli odmlčel, a pak spustil, prováděje každé slovo bouchnutím pěstí do stolku:

– ... bude každý desátý chovanec konviktu české národnosti bez milosti zbaven stipendia a vyloučen. Teď se rozejděte.

Ale chlapi, strnulí leknutím, dosud nevěřice, že páter míní svou hrozbu vážně, se nerozcházel, nehýbali se, jen stáli a upírali k stupínku poděšené oči, snad čekající, že něco ještě bude následovat. Ale nenásledovalo už nic, pranic. Páter Kohl složil leták a zastrčil si jej do rukávu, a za ticha, do něhož se jako kuřecí pípání ozýval vzlykot několika primánek a sekundánek, z nichž mnozí ani nevěděli, oč jde, protože neuměli dosud německy, a jen cítili jakousi pohromu, vyloviv ze svého hábitu klíč od dveří, chmurně scházel se stupínku.

– Ale pane páter, já přece za nic nemůžu! Vykřikl po česku mužíček asi jedenáctiletý, s venkovsky svěžími tvářemi, po nichž se kutálely ohromné slzy, a vyběhnuv z řady, chytil se páterovy kleriky, jako se doma chytával

máminy sukně. Nato jeho spolužáci, jako na povel osmělení, spustili náramný brekot a mezi staršími propuklo bručení, špitání, mumlání a reptání, šuškáni, huhlání a brebentění.

– Řekl jsem rozejít se, marš, nebudu tu čekat do půlnoci, zahřměl páter Kohl, odstrkuje protestujícího chlapečka, a otevřel dveře. Pak teprve se chlapci pohnuli, a pohánění netrpělivým kruhovitým pohybem knězova klíče, hrnuli se na chodbu.

Ještě než celá jejich rozrušená smečka vyšla z auly, byli už všichni sjednoceni ve vášnivém, vzteklém názoru, že pravou příčinou toho, že každý desátý z nich má být vyloučen, je sketa Nedobyl, prase, zbabělec a zrádce, který Kohla rozvzteklil svou nejapnou odpovědí a vydráždil ho ke hrozbě tak strašlivé.

Byl to Pazdera, hrdina dne, kdo první vyslovil tu myšlenku:

– To jsi nám zavařil ty, hajzlíku, vykřikl na Martina.

Než se Martin vzmohl k odpovědi, přitočil se k němu týž primánek, který prve ujišťoval Kohla, že za nic nemůže, a plivl mu na botu. Martin se po něm rozehnal, ale tu ho kdosi třeskl pěstí odzadu do hlavy.

– On ještě nepřemýšlel o tom problému, mizera!

A rázem byl nešťastník obklíčen nenávidnými, zkřivenými, hulákajícími tvářemi:

– Jestli to padne na mě, tak se utopím, ale nejdřív zabiju tebe, ty jidáši, to si pamatuj!

– Kdybys měl kus cti v těle, tak bys to teď vzal na sebe a šel se udat!

– Kdepak, ten a vzít něco na sebe, ten smrad nás nechá vyházet a sám bude klidně dál páterům lízat paty.

Pozice snaživého žáka a dobrého kamaráda, kterou si Martin s úspěchem budoval šest a půl roku, zhroutila se takto za jediný okamžik.

Proklaté vlastenectví, odkud se jen vzalo? Cítil, už od první chvíle, kdy patriotické vášně roznítily život školy, že to je hnutí cizí a nepřátelské jeho bytosti a že v těchto oblastech mu nepokvete pšenice. A hle, skutečnost mu dala za pravdu, ale jak krutě, nespravedlivě! Přemýšlel o tom v noci, kdy v společné ložnici starších chlapců, jindy oživené jen chrupotem a oddechováním spáčů, nesl se ze všech koutů rozčilený šepot, v němž se často ozývalo jeho zhanobené jméno. Bože milosrdný, čím jsem se provinil, že

jsem se dostal do takové kaše? Myslil si, tak zoufalý a bezradný, že i mysl k nebesům pozvedal, což se mu jindy přiházelo zřídka. Tak pěkně všechno klapalo a vycházelo, a teď najednou tohle! Má pravdu Kohl, když říká, že to české vlastenectví nemá žádný smysl, protože nemáme českou šlechtu, a české měšťanstvo vskutku taky nemáme, protože když se někdo z našich lidí domůže peněz a postavení, honem si změni jméno, z Komárka je najednou Kommareck, z Malíka Malüch, a vede si po německu. Ale pravdu mají naši, že my Češi máme taky právo na vlastní školy a noviny a podobné věci: ale proč protiklad těch dvou pravd postihl právě jeho, Martina? Bože na nebesích nejmilostivější, vševědoucí a nejvyšší jednotný a dobrý, kéž tahle zatracená šlamastika dobře skončí, učiň, aby viník byl dopaden a aby se z radosti nad tím zapomnělo na tu mou pitomou odpověď, která ostatně snad ani nebyla tak pitomá, protože opravdu nevím, jak jsem měl správně odpovědět! Kdyby se opravdu splnila Kohlova hrozba a každý desátý byl vyloučen, bylo by to strašné, protože kdybych byl mezi těmi desátými, tatínek by o mne přerazil hůl, a i kdybych nebyl, ti pitomci by mi nikdy nepřestali vyčítat, že jsem to zavinil já.

Takto se v pláči a úzkosti modlil, tlumě své slova a vzlyky pokrývkou, kterou si přetáhl přes uši, zatímco noční temnotou, čarovanou bílými pruhy lůžek, hlavou přistrčených ke zdi, bez ustání se ozývalo šušání poděšených mláďat:

– A co myslíš, jak to budou počítat? Podle abecedního pořadí?

– To bych měl dobré, já jsem šestej.

– Ale neblázněte, kluci, a nechte mě spát, vždyť Kohl jen tak pouštěl hrůzu!

– Hergot, když to padne na mě, tak se zabiju, ale nejdřív zabiju Nedobyla, mně už je to všechno jedno!

– Ale prosím tě, co proti němu pořád máš, vždyť on vlastně za nic nemůže!

– Jak to, že za nic nemůže? Za všechno může! Nebýt jeho blbosti, tak nám Kohl nanejvýš pohrozil karcerem, a bylo to.

– To nebyla jen blbost, to byla zrada! A to Kohl nesnáší, protože on je sice náš nepřítel, ale je to rovný chlap!

– Prosím tě, neřvi, vždyť tě Nedobyl uslyší!

– Ať mě slyší a ať ví, jaký je, já mu to dám třeba písemně, že nás všechny zostudil a že to je pro celý národ hanba, že je taky Čech!

– To jsi křesťan a budoucí kněz, když nedoveš odpouštět?

– Dej nám pokoj, s tímhle nás můžeš bavit ve škole při náboženství, tady jsme především Češi a Slovani, ty moulo!

– A Čech neodpouští, ty Honzo? To nevíš, co řekl Kollár: „Zvoláš-li Slovan, nechť se ti ozve člověk“, ty smrkáči?

Tuto rozpravu, naivní, ale nejvyš lidskou, protože krutost se v ní srážela se soucitem, vášně s rozvahou, úzkost s nadějí, přehlušilo něco naprosto ne naivního a nikoli lidského, temný, jakoby z hlubin země vycházející rachot a skřípot, blížící se po mostě, hluk to nízkého, šesti pivovarskými koňmi taženého rozložitého valníku, na němž stál, ze všech stran podepřen vzpříčenými břevny, kovový dům s plochou střechou, s řadou oken v průčelí, tak drtivě těžký, že kola valníku naříkala jako živé bytosti. Chlapci v konviktu znali dobře tento hřmot, který je už před pěti roky občas vyrušil při večerním studiu a ozyval se stále častěji a častěji, až v poslední době zazníval nezdědky i v noci. Byly to železniční vagóny – rudé nebo citrónově žluté, jindy šedé nebo tmavozelené, obrovité, jako ulité z jednoho kusu kovu, společné to dílo smutných, bezejmenných obyvatelů kolonií na smíchovském předměstí, dělníků Ringhofferovy fabriky.

Vozy byly dopravovány z továrny na Státní nádraží v Dlážděné ulici dalekou oklikou přes kamenný Karlův most, toto středověké, už tenkrát půl tisíciletí staré stavitelské dílo, protože – podivný to paradox – bližší most, řetězový, svého času prohlašovaný za zázrak novodobé techniky, by je nebyl unesl. Pomalu, krokem, s neskonale opatrností, střeženy tuctem silných mužů s vykasanými rukávy, šinuly se bezmocně na svém křehkém podvozku po hrbolatém dláždění. Byly dosud závislé na síle týchž koní, kteří vynálezem parních železnic měli být postupně vytlačováni ze světa a hubeni, dosud neohrabané, pokud byly vlečeny nepřátelským prostředím ulic, důmyslné plody přemýšlení a práce spojených mozků a paží, pomalejší nejpomalejšího žebříňáku, ale zakratičko rychlejší větru, jen co se octnou na hladkých kolejkách, pro něž byly stvořeny.

– Bože, smiluj se nade mnou, kéž zítra dopadnou toho uličníka s letákem, ať je zase pokoj! modlil se Martin do rachotu valníku, který právě mířil, drtě

dlažbu, přes Křižovnické náměstí. Tabulky řinčely a praskání biče, jímž vozka poháněl zpoceně šestispreží, protínalo černé dunění vzpouzející se hmoty. Šuškáni v ložnici ustávalo, protože bylo stěží slyšet vlastní slovo, a když se valník konečně vhroutil do úzké ulice a hluk se počal pomalu vzdalovat a slábnout, rozhovor už nebyl obnoven, protože chlapci většinou spali.

5

Lhůta stanovená důstojným pánem Kohlem uplynula po páté hodině přes-příštího dne, a protože viník se ani nepřihlásil, ani nebyl dopaden, hoši čekali celý večer v hrůze, když budou svoláni k připověděné decimaci. Ale nestalo se nic, otcové, již na ně dozírali, tvářili se jako obyčejně rozjímavě a upjatě, o nic přísněji, o nic povážlivěji než jindy, a když šťastně minula i devátá, hodina to odchodu na lůžka, uvěřili téměř už všichni, že bouře je zažehnána a že Kohlovi vskutku jen ujela huba. Po dvou starostných nocích usnul Martin poprvé zase klidně a měl krásné sny o tom, jak se brouzdá v Padrtském potoku, na jehož břehu stála jeho rodná chalupa, a chytá raky.

Mezitím se v ředitelské kanceláři rozhodovalo o jeho osudu.

Prefekt konviktu doktor Šarlich, budoucí probošt vyšehradské kapituly, vlídný, kulatý, rozvážný pán, člověk pokojný, který si hnusil každý vzruch a hluk, nesouhlasil s Kohlovým příkrým postupem a byl by rád letákovou aféru odklidil v tichu a bezbolestně. Ale byl Čech, a oba jeho zástupci, Kohl i nedávno vysvěcený kněz Bürgermeister, Němci. Proto se bál, aby ho neočernili nahoře ze smýšlení nepřátelského říši, a namísto aby krátce roz-kázal, co se má stát, jen diskutoval a volal je k rozumu, nešťastný, rozmr-zelý svou vlastní bázlivostí. Není naprosto jisté, opakoval úpěnlivě, že leták vyvěsil někdo z chovanců konviktu, protože na chodbu před refektářem co chvíli zabloudí z hovorny některý návštěvník; a vyhnat desetinu českých chlapců za něco, co možná spáchal někdo docela jiný, to si nikdo nemůže vzít na svědomí! Kdyby pak šlo o urážku svatého náboženství, on, prefekt, by neměl nic proti tomu, aby se zakročilo se vši přísností, ale vždyť tady jde o neškodnou naivní záležitost politickou.

Na to Bürgermeister, nedávno vysvěcený kněz, hladký, růžový mladíček, pro svou měkkou, bezvousou tvář zvaný Panenka, znal výbornou odpověď, že od chvíle, kdy vláda rakouské říše ve Vídni uzavřela s apoštolskou stolicí v Římě svatý konkordát, otázky politické se staly otázkami náboženskými, a čin zaměřený proti autoritě vlády je zaměřen i proti autoritě církve.

A Kohl se zastával autority ústavu: verdikt prý, jež v zápalu pronesl, byl možná trochu příkrý, ale nelze jej vzít zpět. Slovo není vrabec, říkají Rusové; kdo je vypustí, už je nelapí. A jelikož není možno polapit slovo, je nutno polapit viníka, anebo obětovat každého desátého Čecha.

Takto se přeli, prefekt nešťastný, zaprodaný mezi oběma horlivci, klidně a povýšeně jistými chvalitebností svého počínání a pevným vědomím své chráněnosti, zaručené veškerou obrovitou mocí rakouské monarchie. Onoho večera pak, tolik významného pro celý budoucí živo Martinův, přinesl Kohl na závěrečnou poradou u prefekta český anonymní dopis, jež mu prý někdo podstrčil pod dveře, když ve svém pokojíku četl breviář:

– Chcete-li, důstojný pane, vědět, kdo vyvěsil ten leták, stálo na tom úspěšném lístku, popsaném zrzavým školním inkoustem, – podívejte se pod slavník toho svatouška, toho patolízala Nedobyla, který Vás právem pohněval, an řekl, že dosud nepřemýšlel o problému, je-li Čech nebo Němec. O problému své národnosti nepřemýšlí, ale aj, div se, světe, v skrytu a tichu provádí nekalé rejdy a je mu zcela lhostejno, že tím své kolegy do neštěstí nevýslovného přivádí. A nebude-li proti němu zakročeno, nenastane hned tak konec jeho řádění, neb letáků podobných tomu, který známý malheur způsobil, má pod svým slavníkem několik ještě, možno-li, horších.

– Politická píseň, fuj, ohavná to píseň, řekl prefekt, když psaníčko přečetl. – Nevídáno, neslycháno, aby se v našem konviktu děly takové podlosti. A ještě neslychanější je, že my té podlosti nastavujeme ucho, namísto abychom se od ní odvrátili s hrůzou a ošklivostí.

– Můžeme se od ní odvrátit s hrůzou a ošklivostí, řekl Bürgermeister rozveselen. – Nikdo nás nenutí k tomu, abychom vzali na vědomí tento dokument českého sprostáctví a abychom nenastoupili cestu největší přísnosti. Bylo by to tvrdé pro těch několik jedinců, na něž by padl los, ale pro ty, již by zůstali, by to bylo nejvýš poučné a prospěšné.

– Mluvte, prosím, vážně, řekl prefekt, znovu pročítaje psaníčko, jako by doufal, že se v něm objeví jakýsi nový, dosud neznámý smysl. Byl unaven a znechucen, ale ne tolik, jak by se bylo slušelo na muže jeho mravních kvalit; cítil dokonce jistou úlevu, jisté uspokojení bezmála radostné, že v záležitosti, jež ho dva dny trápila, naskytlo se jakžtakž smírné východisko.

– Jak si ten Nedobyl vede ve škole? Zeptal se.

– Vážil jsem si jeho pozornosti a píše, řekl Kohl. – Ale obávám se, že náš anonym ho poznal a vystihl lépe, než se to podařilo mně za celá ta léta, co ho učím, a než se to podařilo celému sboru. V letákové aféře vskutku projevil zarážlivý nedostatek odvahy postavit se na tu či onu stranu, oné svaté nesmlouvavosti a věrnosti, již se v míře tak vynikající dostávalo prvním křesťanům. Uvědomil jsem si při té příležitosti, že nacionalismus, jsa mladší než naše náboženství, klade na člověka nároky stejně drsné jako kdysi, když na něm bylo žádáno, aby se rozhodl mezi pohanstvím a křížem.

– Nedobyl neobstál, řekl Bürgermeister, prohlížeje si nehty, – a proto myslím, že ho klidně můžeme předhodit lvům.

6

Z chorob, jimiž člověk onemocní nejsnáze, je bezesporu stihomam. Stačí několik urážek a ukřivdění, několik uštěpačných poznámek, zaslechnutých ve tmě, několik znevaživých úšklebků a pokrčení ramen, aby se nešťastník cítil nejbídnějším a nejpronásledovanějším, nejdeptanějším tvorem na světě. Z každého pohledu, s nímž se setká, čte výsměch a pohrdání. Když se na něj nikdo nedívá, je to proto, že je odporný celému světu. Když se v jeho blízkosti mlčí nebo když se mluví o něčem všedním, je to proto, že jeho přítomnost je všem na obtíž. Když se vzdálí, je si jist, že hned po jeho odchodu ho začnou pomlouvat. Všechno, co se děje, je namířeno proti němu, každá nová situace, jež nastane, každá změna, jež se udá, byla vyvolána jen kvůli němu, pro větší jeho ublížení nebo ponížení. Toto šílenství vztahovachnosti je velmi nepříjemné, tím nepříjemnější, že pocity, jimiž se ta choroba vyznačuje, bývají zcela oprávněné.

Tak se vedlo Martinovi v těch bídných dnech, kdy zprašivěl před všemi svými kolegy a kdy každý, i ten nejhanebnější všivák, repetent a karcerista, cítil se mravně oprávněn ohrnout nad ním nos. Když pak onoho rána Kohl s Bürgermeisterem, hroziví, nasupení a vážní, vtrhli těsně před hodinou oratoria do ložnice septimánů, Martin, ač nevinný jako lilium, byl si ihned a nezvratně jist, že přicházejí za ním, aby ho zničili s konečnou platností, a měl pravdu.

Protože se nechtěli blamovat, vždyť nebylo jisto, že anonym se postaral o to, aby se jeho udání osvědčilo, oba otcové, než zaměřili k Martinovu slavníku, počali provádět ostrou namátkovou prohlídku. Za ohromného vzrušení chlapců, stojících každý před svým kavalcem, postupovali zvolna světnicí, Bürgermeister vpravo, Kohl vlevo, a sáhli tu pod podušku, tu si dali otevřít některý z kufříků, tu sáhli do kapes svátečních šatů, rozvěšených na políčkách, a překonávali se v kaprálské zuřivosti.

– To jsou vyčištěné boty? řekne Kohl, štitivě vytahuje zpod lůžka zaprášený pár střevíců a vyhodí je otevřeným oknem na dvůr.

– Co to tu máš? zeptá se Bürgermeister jiného hochy, nahlédnuv do jeho kufříku.

– Prosím, své věci.

– To nejsou žádné věci, to je hnojiště, míní Bürgermeister, a obrátiv kufřík dnem vzhůru, vysype jeho obsah na zem.

– Co to je? táže se Kohl, objeviv pod jednou z podušek tenkou, černě vázanou knížku.

– Prosím, kniha.

– Vskutku? Já měl za to, že to je noční čepice, na to Kohl sarkasticky. Otevře knížku a začne číst, komole svou beztak vadnou českou výslovnost: – Pyl posdny fécer, prfny maj, fécerny maj, pyl laskchy čas, chrdličin sfal kchu lasce chlas, kte porofy safanel chaj. Ein stinkender Kieferwald, eine kuriose Idee. – Listy knížky, letící obloukem z okna, zatřepají se ve vzduchu jako holubičí křídla. – Pěkné, tuze pěkné. Svinské české verše, nejvhodnější četba pro budoucího kněze, to se mi líbí. V sobotu odpoledne a celou neděli máš karcer a opišeš mi tam krasopisně třicet stran Dějin starověku.

Takto pokračovali oba klerikové ve svém činění, podivně odpudivém a dobrodružně nevhodném při duchovnosti jejich hábitů, na tvářích hněv, ale

uvnitř příjemně povznesení pocitem své drtivé dokonalosti a moci. Bylo to zlé, ale Martin věděl, že to nejhorší teprve nastane, až dojdou k jeho kavalci, a cítil takovou hrůzu, že mít opravdu na svědomí to, z čeho jej obviňoval jeho neznámý nepřítel, nebyl by mohl vypadat ustrašeněji, než vypadal, když mrkajícima očima pozoroval, rudý a roztřesený, jak obě černé postavy se k němu blíží krůček po krůčku, zastavení po zastavení. – Bože, kéž vypukne požár, modlil se v duchu, – učiň, ať Kohla trefí šlak, ať nedojdou až ke mně!

– Nic na mě nekulte kukadla, mládenci z pece ohnivé, řekl Kohl vyjeveným chlapcům, přistupuje k Martinovi. – Teď vám nastane vojna jako řemen, na to si musíte zvyknout. Stali se z vás bojovníci za práva české koruny, a za tak velkou ideu je přece radost trpět, opisovat Dějiny starověku nebo být nucen seběhnout na dvůr pro vyhozené boty. Podstupujete to příkoří ve jménu slavné minulosti své země, potomci Žižkových bojovníků.

Upřel shůry chmurný pohled na Martina, který v zoufalé snaze se mu zalíbit z ochoty otevřel svůj kufrík a přistrukoval jej ke Kohlovi špičkou boty, aby tak přivábil jeho zrak k svým pedantsky srovnaným kartáčům a náhradním knoflíkům, k své lahvičce inkoustu, k svému vzornému šitíčku, k svým krabičkám s mýdlem a s práškem na zuby, k svým bezúhonným německým knížkám, k své hraničce čistého prádla a k deskám, v nichž choval své úřední dokumenty, aby se nepomačkaly.

– Nu, co ty, nejstatečnější synu země Husovy? řekl Kohl, aniž se na Martinův kufrík podíval. – Slamník máš prasecky proválený, to není postel, to je pelech.

Shodil slamník z kavalce a odkryl tak naplocho stlačený svíteček papírů, položený na prostřední prkno. Palcovými literami tištěný titulek L I D E Č E S K Ý se červenal navrchu; anonym provedl svou věc dokonale.

– Co to tu máš? zeptal se Kohl, a nadzvednuv své mefistofelské obočí, vzal svitek do ruky.

– Prosím, já nevím, zablekotal Martin. Cítil podivné trnutí a svrbění na temeni hlavy – patrně se mu ježily vlasy, anebo se o to pokoušely.

– Ovšem že nevíš, jakpak bys mohl vědět, co je schováno v tvé vlastní posteli, řekl mrazivě Kohl, a rozvinuv svitek, pokynul Bürgermeisterovi:

– Pojď se podívat, už ho držím, lumpa!

– Proces surové germanizace, četl namátkou, tentokrát vyslovuje český

text tak správně, jak dovedl, – trvá už čtvrt století, ale zdravé jádro národa jím zůstalo nedotčeno. Ach, to se podívejme, ty tichošláпку, ty беруško jedna! My ti ukážeme surovou germanizaci! Vida ho, vida ho, vida ho!

– Dívám se na toho darebáka už pět minut, jak se klepe, řekl s úsměvem Bürgermeister, bera Kohlovi z ruky několik letáků, aby si je prohlédl. – Divím se ti, chlapče, proč děláš takové věci, když na to nemáš odvalu.

Martin stál nakřivo, jako by měl jednu nohu kratší, paže přitisknuté k tělu, a po zpoceně tváři se mu řinuly slzy.

– Já, prosím, nic neudělal, řekl přiškrceně. Cítil se tak bídny, že si už ani netroufl pozvednout hlas k obraně. Nejraději by byl padl na kolena a ke všemu se přiznal, kdyby jen byl věděl k čemu. – Já, prosím, ty papíry tam nedal. Jesusgotte, páni, jak bych k nim byl přišel? Já je tam, prosím, nedal, proč bych to byl dělal? Někdo mi je tam určitě strčil, protože všichni mě tu nenávidí.

Při tomto Martinově prohlášení hoši, s chladným dostiucíněním přihlížejíce tomuto výjevu, propukli v pohoršený, výhružný repot. Martin zbledl a umkl.

– Ticho, všichni marš k modlitbám, a ty tady pojď s námi, řekl Kohl, tuknuv Martina do ramene.

Hoch šel za oběma knězi jako náměsíčný, ale po dvou krocích se vrátil k svému kavalci, vytáhl z kapsy klíč a zamkl si kufřík. Pak se znovu vydal ke dveřím drobnými, způsobnými krůčky, paže stále přitisknuté k tělu, malý vedle obou nohatých kleriků. Mládenci sledovali pohledem, jak jeho bledý, nedávno ostříhaný zátylek váhavě mizí v obdélníku dveří a hrouží se do šera klášterní chodby. Pak jednohlasem propukli v jásot. Letáková aféra byla skončena, viník byl dopaden, nebezpečí hromadné výluky zažehnáno, život konventu se tedy mohl vrátit do klidných kolejí.

Celý svět se proti němu spíkl, i bylo marno se bránit a bojovat o záchranu. Doveden před prefekta, Martin sice ještě mnohokrát opakoval, že nic neudělal a že ty papíry vidí poprvé, ale tak nepřesvědčivě, bledě, bez žáru a rozhorlení, že překvapený Šarlich bezmála uvěřil, že Martin je opravdu vinen a že anonym vskutku udal pravého pachatele. Hoch si přál umřít a spát, o ničem nevědět a neexistovat, a nepřestával-li ujišťovat své trapiče, že o ničem neví a že jim nemůže povědět, od koho ty letáky dostal, protože je od nikoho nedostal, činil to mechanicky a reflektivně, jako když kapr už mrtvý a vykuchaný se ještě mrská na rendlíku.

Je to možná příklad drobného, neokázalého, ale tím krásnějšího hrdinství, myslil si starý pán, zkoumavě hledě na Martinovu rozpadlou tvář. – Slibuji mu, že mu vše bude odpuštěno – ó ta vysoká škola charakteru! – poví-li, kdo ho navedl a s kým je ve spojení, ale on mlčí a mlčí; jak klamná maska bývá lidská tvář, jak krásné jádro se mnohdy skrývá pod vnějškem pravšedním!

– Nu, když nechceš mluvit, my tě nutit nebudeme, nejsme přece inkvizitoři, řekl mu laskavě a téměř žehnavě. – Ale chápeš, synu můj, situaci svou i naši. I kdybychom chtěli, nemůžeme nic učinit pro záchranu tvých dalších studií; vědomosti však, kterých jsi už nabyt, ti nikdo vzít nemůže, a jsem přesvědčen, že ti budou posilou a oporou v praktickém životě občanském, do něhož se vrátíš. Teď jdi ještě do školy, i když to už nemá žádný smysl, a já podám zprávu o tvém vyloučení tvému otci a požádám ho, aby si pro tebe přijel. Zatím buď sbohem.

7

Tůdle nudle, myslil si Martin, když se vracel do ubikace septimánů. Apatický, otupělý, lhostejný ke všemu a ke všem včetně sebe, nalézal zvláštní uspokojení v tom, že si opakoval tuto nesmyslnou, cynickou větu. Jako odsouzenec, který stoupaje k šibenici, jak známo, ještě dělá vtipy, svědčící o mravní otrlosti, i Martin, vyhoštěnec z kněžského ústavu a kandidát sebevraždy, říkal si s jakýmsi trpkým humorem, u něho zcela nezvyklým: Tůdle nudle. Počkat na tátu, aby mi zlámal žebra, to tak. Tůdle nudle. Jít do školy, i když to už nemá smysl: tůdle nudle. Vrátit se do Rokycan, aby se mi tam všichni smáli a aby kluci na ulici za mnou křičeli páter vyklouz: tůdle nudle. Vydat se napospas bratrovi, který je třikrát silnější než já – ach, ten by mi to spočítal, ten by mi ukázal zač toho loket, ten by mi ukázal, jak se to nevyplácí, ohrnovat nad někým nos a dávat mu najevo, že je něco horšího než já! – Při tomto pomyšlení se Martin zachvěl od hlavy k patě, a aby zahnal představu svého kolohnátského, nenávistného, triumfujícího bratra, honem začal myslet na něco jiného. Mé vědomosti mi nikdo vzít nemůže, říkal si zimničně – to řekl Šarlich správně, ano, je to dobře, že mi je nikdo

nemůže vzít, ale není dobře, že je nikomu nemůžu prodat, když je už nebudu potřebovat. A prodal bych je lacino, lacino!

Chlapci už byli pryč, světnice byla tichá, spořádaná, jen Martinův slamník dosud ležel na zemi vedle kavalce. Zvedl jej, aby jej vytáhl na prkna, ale vzpomenuv si, že na něm už víckrát nebude spát, zase jej upustil, řka: Tůdle nudle, a sedl si na kufřík. Počítal pak, kolik by dostal, kdyby své vědomosti přece jen mohl prodat. Latinu by dal za pět zlatých, němčinu za osm, zeměpis s dějepisem za tři, počty za čtyři a všechno ostatní za dvě zlatky. Výsledek jeho učení by tedy měl cenu dvaadvaceti zlatých, kdyby všechno mohl vyklopit a někomu nasypat do hlavy; protože to možné není, nemá to cenu vůbec žádnou. Z peněz, které mu maminka posílala na přilepšenou, si uspořil patnáct zlatých. Měl je schované na dně kufříku; proto neopomněl se vrátit a kufřík zamknout, když ho oba flandáci odváděli k výslechu. Patnáct zlatých plus dvaadvacet zlatých za prodané vědomosti, to by dalo dohromady... zarazil se, uvědomiv si strašlivou stupiditu těchto úvah, a hrdlo mu stáhla tak prudká bolest, až zalapal po vzduchu. Tůdle nudle, tůdle nudle, šeptal si zuřivě, polykaje slzy a buše hlavou do železné pelesti kavalce, tůdle nudle, tůdle nudle...

Plakal dlouho a hořce, až zaslechl venku na chodbě osamělé mnišské kroky, dunící v klenuté prostora. Tu ho jala úzkost, že ho někdo zastihne a odvede živého do školy. Vstal tedy, a odemknuv kufřík, vybral z něho svých patnáct zlatých v bankovkách, ukrytých pod balicím papírem, jímž bylo vyloženo dno. Také své osobní doklady pečlivě složil a zastrčil do kapsy. Polil a prolil pak inkoustem své prádlo, aby je nikdo nemohl po něm nosit a obohatit se jeho neštěstím; a po tomto činu, jímž zjevně skoncoval s celým svým životem, oblékl si zimní kabát, na hlavu narazil poděbradku a vzdálil se po špičkách, aby sešel z tohoto světa ústrku a křivd.

8

Byl to podivný a nikoliv nepříjemný pocit nevázanosti, kdy nikdo už mu nic nemohl poručit, neboť nikdo ho nemohl následovat za bránu smrti,

k níž měl namířeno, a podrobit ho tam své vůli. To první, co udělal, když naposled v životě vyšel z fortny Klementina, bylo, že u babky pod loubím na rohu salvátorského kostela si koupil pytlík tvrdých cukrat s fialkovou příchutí. Nikdy dosud neutratil krejčárek na přilepšenou nevalné seminářské stravy, nikdy mu dosud ani nepřišlo na mysl, že by své peníze mohl promlsat, namísto aby je schoval v kufříku, a kdyby mu jednou za uherský měsíc některý kamarád nebyl nabídl ze svého, nebyl by osmnáctiletý Martin snad ani věděl, jak chutnají bonbóny. Teď si jich nasypal do úst plnou hrst najednou, až se mu levá tvář vzdula jako oteklá, a zádumčivě cumlaje a v duchu počítaje, kolik takových pytlíků by si mohl za své úspory ještě dopřát, než bude úplně na mizině a než mu opravdu nezbude nic jiného, než aby se utopil, pomalu se loudal po Františkově nábřeží k řetězovému mostu.

Byl pěkný den počínajícího jara. Provinční město Praha bylo tiché a jako obvykle ospalé. Až na to, že nebylo vidět oficíry v parádních uniformách, kterých jindy bývalo v každý denní čas všude plno, nikde se neprojevovaly známky nastávající války, o níž se psalo v novinách, že je nevyhnutelná, neboť jde o čest a celistvost říše, a že veškeré obyvatelstvo monarchie ji vítá s hrdým nadšením. Jako vždy v dopoledních hodinách, mámy s taškami spěchaly na nákupy a dámy v krinolínách, které v tom roce dosáhly své nejúžasnější šíře, vyváděly psy, zatímco pod vysokým břehem ženské na pramici máchaly prádlo a špásovaly s dělníky z kartounky, kteří na prkenném plovoucím mlatu bušili cepy do hromad mokrého plátna, potištěného barevnými vzory. Průčelí domů, lemujících nábřeží, nízká a zádumčivá, zahalená studeným, modrým stínem, pestřila se pruhovanými peřinami, vystrčenými z oken. Vltava, ocelově šedivá a lesklá, byla poseta nehybnými skvrnkami rybářských lodiček. Silueta Hradčan, šikmo uzavírající obzor, byla zalita bledým sluncem a stráně na protějším břehu se počínaly zelenat prvními svěžími lístečky.

Uzavřený nábytkový vůz, mající po stranách firemní nápis karlínského speditérského závodu, kymácel se s rachotem po valounovitých dlažebních kamenech, tak neoblíbených, ba nenáviděných, že Pražané jim nemohli přijít na jméno: říkali jim telecí hlavy, prasečí hlavy, kolena nebo lekníny, pokud chceme zůstat u názvů slušných. A při pohledu na ten osamělý vehíkl, smutný chlapec, bezcílně se loudající po úzkém chodníčku, vzpo-

mněl si na tatínkův těžký, chalupě podobný formanský vůz, a srdce se mu sevřelo a cukroví mu zhořklo v ústech.

Samovražda se mu stále ještě zdála nevyhnutelnou, ale už ne zcela žádoucí, neboť tím, že unikl z prostředí, kde si všichni osobovali právo jím pohrdat a obviňovat ho z nepravostí, jichž se nedopustil, cítil se méně bídny, méně mrzký a zbytečný než prve, když ho trápili a vyslýchali. Buď jak buď, bylo by nesmyslné skočit do vody a utopit se, dokud do posledního krejcaru neutratí své úspory půlsedma roku. Za těchto úvah, z nichž se mu dělalo mdlo od žaludku, dolouдал se malomyslně k řetězovému mostu, těžkému a nemotornému, zavěšenému tlustými železnými lany na sledu zděných pilířů, nahoře příčně spojených, takže se podobaly řadě bran anebo spíš obrovských šibenic.

Ulice V aleji, později přezvaná na Ferdinandovu, a za našich časů Národní třídu, na niž tento most navazoval, nebyla dosud dostavěna. Její prázdný levý roh doplňovala černě pruhovaná plátěná bouda potulného zvěřince, z níž vycházel temný řev nudícího se lva. Na protějším pravém rohu pak byl jen pustý travnatý dolík, zanesený rozbitými lahvemi a děravými hrnci; kterýsi vlastenecký spolek prý před lety koupil tuto šerednou zpustlinu s fantastickým úmyslem vybudovat tu české Národní divadlo.

Na tomto rozcestí se Martin zastavil a uvažoval, kam teď. Protože byl tuze mlád, napůl dítě ještě, zatoužil se podívat na lva, jehož ohromný křiklavý portrét, visící vpravo od plátěného vchodu do stanu, otvíral tlamu na kolemjdoucí. Myšlenka, že nikdy v životě neuviděl pravého lva, mu možná připadne nevýslovně trpkou, až bude tonout a posledním cípem vědomí přehlédat průběh svého krátkého, chudého pobytu na světě. Ale neméně trpkou se mu v té chvíli možná zazdá představa, že sice strávil půlsedma roku v královské Praze, ale sotva z ní zblízka viděl víc než Klementinum a cestu do školy a Seminářské zahrady. Proto namísto aby šel dál proti proudu řeky až k holým břehům za vyšehradskou skálou, jak by to na jeho místě učinil seriózní sebevrah, zamířil vlevo, středem cesty mezi zvěřincem a parcelou Národního divadla, k dvojí řadě starých kaštanů, po nichž ulice V aleji vzala své jméno. A že tu bylo živo, že tu bylo vidět lidi, po nichž pojednou zatoužilo jeho sevřené srdce, sedl si na jedno z dvojitých mramorových sedátek, rozmístěných mezi stromy.

Po jízdní dráze mezi stromořadím a uzounkým chodníčkem, vydláždě-

ným hladkými mramorovými destičkami, přejela občas drožka a jednou též půvabný šestipěrák, v němž seděla dáma v zeleně a černě pruhovaných šatech, s vlající stuhou na klobouku. Naproti před hokynářským krámem, jehož rozevřené dřevěné vrátnice byly pomalovány pestrými obrazy černocha, nesoucího pytel, a plachetnice, vezoucí náklad zboží koloniálního, stála fronta asi patnácti lidí; zřejmě, že zatímco Františkovo nábřeží dosud nic nevědělo o nastávající vojně, ulicí V aleji už proběhl záchvěv válečné nálady a přiměl některé její obyvatele, aby se opatřili zásobami.

Martinova nálada byla stále černější, stále úzkostnější. Myslíl na své košile a bylo mu do pláče: byla to od něho strašlivá, zoufalá, šílená nerozváznost, skopičina, sama o sobě už rovná sebevraždě, že si polil prádlo inkoustem, neboť si tím jednou provždy uzavřel cestu k domovu. Zpřerážel-li by mu táta všechny kosti za to, že ho vyloučili z konviktu, za zničení prádla by ho dojistá zabil. Proč já, bláha, myslil si, jsem se aspoň nepřevlékl do čistého, než jsem provedl tu pitomost? Co teď dělat, co si počít bez přístřeší, bez košil, s jedinou oporou, s jedinou jistotou na světě, to jest s patnácti zlatkami v kapse, které však hříšně ochudil o čtyři krejcarey za bonbóny, od nichž ho navíc všeho rozbolela levá stolička dole. Tím, že ztratil chuť se utopit, stala se jeho situace tak strašlivou, že mu nezbývalo než se utopit; nebo co jiného? Zajisté, na světě jsou tisíce zaměstnání, jimiž se zdravý mladý člověk může uživit, a i to nejhorší z nich je lepší než ta nejkrásnější smrt, ale kde je hledat, s kým promluvit, s kým se poradit?

Hleděl zděšenýma očima na cizí, lhostejný svět, který mu připadal strašlivě hotový, strašlivě ukončený, jako by každý živoucí člověk měl na něm své bezpečné místo, a naproti tomu jako by každé místo na jeho povrchu bylo už někým pevně obsazeno, takže pro něho, Martina, nikde už nezbyvala škvíra, do níž by se ještě vtlačil. Mezitím za jeho zády usedli na druhou půli lavičky dva starší páni, zabraní ve vážný německý rozhovor, oba dobře oblečení, dobře živení, s perlově šedými cylindry na hlavách, ozbrojení tlustými deštníky s kostěnými držadly. Mluvili rozvážně, spokojeně, s oním sytým přízvukem, jež dává dobré společenské postavení, čisté svědomí a tučný podbradek. Vraceli se z masité přesnídávky s vínem, a aby nabrali síl k obědu, usedli a na čerstvém vzduchu si povídali o politice, nanejvýš o nastávající válce, která prý nebude válkou, nýbrž procházkou.

Martin poslouchal jen na půl ucha jejich loajálně optimistické projevy o tom, že Bismarck prý, jak se tvrdí v dobře informovaných kruzích, přijel polooficiálně do Vídně a je to prý věc hotová a jistá, že Prusko jde s námi. Ruský car pak, jak se proslychá, už jen čeká, jak se utvoří situace; jelikož rakouská strana je, jak vidno, silnější, určitě se k ní přidá i on, a protinapoleonská koalice takto utvořená znamená chválabohu nejen definitivní podrobení Itálie a připojení celého poloostrova k rakouskému soustátí, ale i konečné zničení Francie.

Martina tento rozhovor nudil a rušil v jeho úvahách, i chtěl už vstát a vydat se na další bezcílnou cestu, když tu hovornější z obou pánů, příjemná to, široká tvář s bílými kníry a dobráčkou mušketýrskou bradičkou, prohlásil něco, nad čím se Martinovi rozbušilo srdce a krev mu vhrkla do hlavy:

– Ach, já být o třicet let mladší, jak rád bych do toho šel! Jenže dnešní mládež má v těle syrovátku namísto krve. Sláva, dobrodružství, lehké vítězství, vidět kus světa, a ještě dostat deset zlatých na dlaň... ale kdež. To jim nic neříká. To to raději posedává po ulicích na lavičkách, než aby to šlo bránit vlast.

Uvyklý ústrkům, smířen už s myšlenkou své vlastní bídnosti a méněcennosti, hoch pochopil ihned, že tato poznámka, právě protože pohrdavě neosobní, platila jemu, jeho úzkým zádům, otočeným k oběma vlastencím pánům, jeho uším, podpírajícím poděbradku, jeho zadku, spočívajícím na lavici, na níž bezpochyby směli sedat jen lepší lidé. Nebylo to však jen pánovo pokárání, jež mu vehnalo krev do tváře, ale hlavně perspektiva tímto pokáráním vyjádřená, představa životního cíle, jehož by se mu dostalo, kdyby se dal najmout na vojnu. Že by byl zaopatřen, že by o něj bylo zase postaráno jídlem a noclehem, že by opět spočinul na pevné půdě, že by jeho život znovu vplynul do bezpečného řečiště, kde by nebylo pochyb co dělat a kam jít, protože všechno by bylo pevně stanoveno nařízením a zákazem, a že jeho jmění by navíc všeho bylo rozmnoženo o deset zlatých, to byla představa nesmírná a omamná. Už už se chtěl obrátit a vykřiknout: Ach, vždyť já si nepřeju nic lepšího, jen mi, prosím, řekněte, kde se verbuje! Ale protože nikdy dosud nemluvil s pány tak blahobytně oblečenými a vážnými, slova mu uvízla v hrdle, i příkrčil se jen a stáhl ramena, aby se udělal tenčím. Jeho uši, horké a rudé, uslyšely ještě šuškové brumlání, jímž druhý asi uklidňoval svého rozkuráženého druha.

– Co? Vždyť je to svatá pravda, odpověděl pán s bradkou. Uklidňování zřejmě mělo na něj oučinně právě opačný. A podle pachu vína, který se dotkl jeho chřípí, Martin poznal, že se k němu obrátil tvář. – Je to do nebe volající! Nemáte nic lepšího na práci, mladý muži, než se dívat pánubohu do oken, když vaše vlast vás volá? Neslyšíte její mateřský hlas?

– Slyším! zaúpěl Martin, sepjav ruce na prsou, a otočil se. – Slyším! Ale nevím, jak jít, aby mě vzali!

– Vy jste Čech? zeptal se druhý pán, stařec s mnohonásobně nabranými váčky pod očima.

Odpověď na tuto zajímavou otázku, kterou se v poslední době zřejmě stalo obecným zvykem klást mladým lidem, především Martinovi, byla snadná, protože jeho posluchači tentokrát nebyli rozděleni na dva tábory, z nichž jeden by si byl přál, aby řekl bílé, a ten druhé černé:

– Ano, jsem Čech, ale cítím jako rakouský občan.

Tak to bylo správné, tak to bylo dokonalé! Své češství zapřít nemohl, neboť výsměch jeho německých spolužáků ho poučil už mnohokrát, že jeho výslovnost je daleka toho, aby napovídala rodilého Němce. Opatrná slova výhrady „ale cítím jako rakouský občan“ však napravila dokonale toto ožehavé přiznání. Oba páni zvlídněli a jejich oči na něm spočinuly s blahovolnou sympatií. Když pak Martin ještě řekl s vroucím přízvukem, jež dává vědomí pravdy, okřídlené nadšením a proteplené dojetím – byl totiž v této pohnuté chvíli naprosto přesvědčen o pravdivosti toho, co říká – že přišel až z Rokycan, aby přiložil ruku k dílu a pomohl válčící vlasti, ale že neví, kam jít, pán s váčky pod očima, ač rezervovanější a střízlivější z obou vlastenců, poklepal mu na rameno, řka:

– Bist a Paschak.

Vzal jej pak v podpaží a prohlásil, že ho, juna hrdinného, dovedou na patřičné místo sami.

A tak se stalo to nepravděpodobné, to neuvěřitelné a pro Martina nadsmrti nezapomenutelné, že oba vážní paprikové v cylindrech – pán s bílou bradkou, Winkelbauer jménem, byl továrník na hrací strojky, a jeho druh s váčky pod očima, bankovní ředitel na odpočinku von Powolny, byl komtur císařského rakouského řádu Františka Josefa Prvního – ho slavnostně vedli pražskými ulicemi, cestou ho představující známým jako mladého

českého hrdinu, jako obětavého vlastence, který nelituje únavy, přispěchal pěšky až ze samého kraje země, aby pomohl ohrožené vlasti. Ráno vyloučen z konviktu pro velezrádné rejdy, teď oslavován jako rakouský patriot, Martin krácel jako v pošetilém, bláznivém, ale blaženém snu. Jen jeden obláček vyvstal na jeho nebi tak náhle a překvapivě zjasnělém, totiž to, že známi, jichž oba páni cestou potkávali nadměrně mnoho, jen skrovně sdíleli jejich nadšení a nezdáli se chápat, z čeho se tak radují.

– A vy tvrdíte, paní baronko, že Češi jsou živel nespolehlivý a proradný! řekl mimo jiné pán s bradičkou dámě, s níž se setkal v úzké Ovocné ulici, nádherné matróně v sametové pelerínce, rovně spadající s ramen na obrovité boky fialové vyšívané sukně.

Baronka zamířila na Martina skla svého zlatého lorňonu a chvíli si ho s nechutí prohlížela, než řekla:

– O takových Česích jsem přece co živa nemluvila, Herr Winkelbauer, vždyť ten Lummel vypadá jako syn mé pradleny.

Podobně nepřiznivě, ovšem vojácky řízněji, vyjádřil se o Martinovi elegantní důstojník s monoklem, major od dělostřelectva:

– No servus, s tím to vyhrajeme!

Tento výrok prvního představitele armády, s nímž se kdy v životě setkal, byl tuze skličující a Martin by byl znovu ochořel svým pocitem méněcnosti, který ho trápil v posledních dvou dnech, kdyby mu jeho šarmantní průvodci nebyli pozvedli náladu sklenicí vína, kterou ho pohostili v nejpěknější pražské kavárně, v Café Wien na rohu Příkopů a Koňského trhu. Odtud jim pak už zbývala jen nedlouhá cesta ke Královodvorským kasárnám za Prašnou bránou, kdež se s ním oba šedovlasí idealisté dojatě rozloučili a do poslední chvíle ho sledovali pohledem, jak pomalu a váhavě prochází vraty, střezenyými granátníkem v bílé uniformě, s huňatou čepicí na hlavě.

– Udělali jsme dobrý skutek, co myslíš, řekl Winkelbauer.

– Určitě, řekl von Powolny a vytáhl hodinky. – Ale už musím jít, obědvám dnes u dcery. – A zastrčiv hodinky, dodal:

– Můj vnuk dnes slaví své osmnácté narozeniny.

KAPITOLA DRUHÁ

Bílý kabátek

I

Rokycanská usedlost Leopolda Nedobyly, tatíka Martinova, ležela na břehu mělkého, kamenitého potoku Padrtského, bystře pádícího středem města ve stínu hrotité věže děkanského chrámu Panny Marie Sněžné k nedalekým kadeřavým stráním. Dvůr statku, dosti prostorný, aby se na něm mohl otočit obrovský formanský vůz, byl vzadu uzavřen stájemi stejně rozložitými a vysokými, jako chalupa vpředu byla nízká a těsná. Obydlí koní zděné, obydlí lidí dřevěné, sroubené z trámů slepených hlinkou a kryté slaměnými došky, na nichž sedali holubi.

Vpravo od stájí Nedobylových ležely stáje koňského handlíře Růžička jménem, jehož obor působnosti byl vyznačen nádherně pozlacenou, do daleka zářící hlavou valacha mocných nozder, připevněnou nad vraty. Maminka Nedobylová s panímámou Růžičkovou se snášela dobře a co chvíle s ní vyměňovala přes plot vážné názory o místních poměrech. S tímto soustředěním tedy bylo všechno v pořádku, vedle takových lidí, jako byli Růžičkovi, byla radost ostávat. Ale nebylo to v pořádku se sousedy z druhé strany, zleva, s obyvateli domku, do jehož švestkové zahrádky vedlo jedno z obou okének hlavní Nedobylovy obývací světnice: nebyli to lidé zlí ani hluchí, naopak, vždyť po většinu dne ani nebyvali doma, děti měli odrostlé a dávno již rozprchlé po světě, ale zbožná maminka Nedobylová přece nerada bydlila v jejich blízkosti, protože jim zazlívala, že ukřižovali Ježíše Krista.

Jmenovali se Kominíkové a zabývali se obchodem s kozími kůžemi. David Kominík, malý, zádumčivý žid, byl obdivuhodný znalec koz. Nebylo kozy v Rokycanech a v okolí, o níž by nebyl věděl všechno, jak je stará, jak velká,

zdatná a na kdy se čeká do kouta nebo do hrobu. Jakmile se některá rokycanská koze rozžehнала se světem, už tu byl David Kominík nebo jeho žena Eva, natahující ruku po jejím kožichu. Kůže pak řádně usušené a ošetřené posílali do Lipska, do ohromného skladiště kůží na výrobu glazé rukavic. Dodejme ještě, když už mluvíme o těchto sousedech Nedobylových, že stará Kominíková dovedla výtečně házet a trefovat se hůlkou, o niž se opírala při své namáhavé chůzi, a trestat tak děti, které na ni s oblibou pokřikovaly: Židovice Kominice svalila se do krupice. Vlekla se zdánlivě netečně, shrbená, až předchýlená, nehledíc vpravo ani vlevo, až najednou nenápadný pohyb, a už hůlka zasviští vzduchem a třeskne do zadku prchajícího děcka.

Formanské řemeslo Leopolda Nedobyla mělo v těch časech zlaté dno, protože zatímco strojný průmysl rostl dnem ze dne a s průmyslem se rozrůstal i obchod, zatímco Rokycany dávno už se naježily vyzábými družicemi kostelní věže, továrními komíny, ve většině země se doprava dala stejně jako před tisíci lety. Železnice byly v celých Čechách jen dvě, z Prahy do Vídně a do Drážďan; k Plzni a k bavorským hranicím se cestovalo jen po široké, hrbolaté silnici.

A že Rokycany ležely při této silnici, vzdáleny patnáct hodin volné jízdy od Prahy, čtyři hodiny před Plzní, byly živé a hlučné, nepoměrně živější než sama matka českých měst, a též svobodnější a pokročilejší, protože ústřední erár na ně nemohl dohlížet tak ostře jako na město hlavní. Středověké hradby, jež Prahu dosud škrtily, byly v Rokycanech strženy z velké části už na počátku devatenáctého století, takže město leželo svobodně rozprostřeno na dně mělké, šťavnaté kotliny, obtočené věncem lesnatých kopců.

Tisíce lidí ročně tudy proudily na Plzeň a do Lázní Františkových a Mariánských. Když se šlechta na jaře stěhovala na svá venkovská sídla, Valdštejnové do Štáhlav, Schönbornové do Lukavic, Šternberkové do Stupna, doprovázily je karavany služebnictva o patnácti až dvaceti kočárech, jež v Rokycanech vyměňovali koně. Zájezdní hostince byly živé od úsvitu do noci a od úsvitu do noci z šíře dáli práskaly biče a drkotala kola. Poštovní panáči v černých, oranžově vroubených fráčcích a žlutých přiléhavých kalhotách, vysoké černé lakýrky na nohou a cylindříčky se zlatým orlem a žlutou stuhou na moudrých kučeravých hlavách, zdaleka vytrubovali na své kruhovitě stočené trumpety; dostavníky, ekvipáže, kočárové

rychlíky se hrnuly do města nepřetržitě a zastavovaly se tu, aby přepřahaly a nabíraly proviantu na další cestu. Nepřetržitý živý a životadárný ruch města se ještě rozrůstal a přerůstal v těžko zvládnutelný zmatek, když se konala procesí na Svatou Horu anebo když v Plzni byly veletrhy. A v létě v zimě rozložitě, rozvážené koráby silnic, formanské vozy, šinuly se k Praze a z Prahy, rozvázejíce železo a pivo, uhlí a dřevo, kůži, sukno a oves, cukr a máslo, slovem celou tu neuvěřitelnou rozmanitost surovin a tovarů, jichž lidské pokolení potřebovalo už tenkrát, v dobách, jež v představě našich zmechanizovaných a zmotorizovaných dětí téměř splývají s věkem kamených hradů a brněných rytířů.

Koně, těžcí valaši obrovských zadků a chvostnatých cápů, snažili se držet krok s fabričními stroji, s píсты a setrvačníky, poháněnými párou, tímto živlem napohled nanicovatým, stěží schopným zaklepat poklicí na hrnci; odtud ta divoká prosperita silniční dopravy. Ale je nabíledni, že takováto beznadějná soutěž zvířecích svalů s ocelovými pákami a koly nemohla už trvat dlouho, a že čím byla bouřlivější, tím bližší byl její konec.

Starý Nedobyl nebyl padlý na svou dobrou, tlustou, plešatou hlavu, a proto dobře předvídal, že jeho vůz dozpívá svou písničku, až jednou bude postavena železnice do Rokycan a do Plzně, k čemuž nutně musí dojít dříve či později, a dělal si s tím trpké starosti. Kdo ho znal jen od vidění, jak železnou rukou řídí své čtyřspřeží, vážného, s krásnými bílými kníry tvaru holubičích křidélek, zdobícími jeho ducatou, širokou tvář, opálenou sluncem a ošlehanou větrem, důstojného v dlouhém formanském kabátě s dvěma řadami žlutých knoflíků a s koženým pásem pídě zvýši, svírajícím jeho zdravý, klenutý břich, nemohl ho nepovažovat za muže vyrovnaného se světem a se sebou a spokojeného se zdarem svého podnikání. A přece Nedobyl, napohled tak klidný, byl člověk až příliš starostlivý. Živé sny o tom, jak jeho vůz, opuštěný a nepotřebný, chátřá v kůlně, ho probouzely ze spaní.

I peníze, jež si nastrádal za třicet let svého formanění, mu dělaly starosti. V rodině se dosud tradovala historka o neštěstí, která počátkem století stihla jeho strýce Jáchyma, otcova bratra: sedlák průměrně zámožný, majitel pěkných polností za rokycanskými hradbami, Jáchym, takřka přes noc zázračně zbohatl, když hradby byly počátkem století strženy a když stavební ruch, tímto osvobozením města podnícený, vyhnal do výše ceny pozemků.

Jáchym rozprodal svá pole za pětinasobek původní ceny, ale dlouho se z toho netěšil, protože státní bankrot v březnu roku jedenáctého ho připravil o všechnen zisk. Představa nového bankrotu, který by pohltil výtěžek jeho celoživotního namáhání, působila tedy Nedobylovi také starosti nemalé a nikoliv nepodstatné, byť veřejným tajemstvím, že rakouské státní finance jsou v stavu nebývale bídém, pokladna prázdná, rozpočet pasivní a dluhy nesmírné.

Třetím velikým zdrojem starostí pak byl Nedobylův starší syn Alois, bratr chytrého, nadaného – jak rodiče věřili – Martina, kolohnát přesilný, který uzdvihl zadek vozu a pil doma jen z plecháčku, protože sklenice pukaly v jeho necitelné, obrovité ruce, ale duševně naprosto ne rostlý jemností otcova podnikání.

Nedobyl totiž nebyl povozník ledajaký, kterému jen tak hodíš na vůz pytel hrachu, a doprav mi to tam a tam. Na svých pravidelných cestách do Prahy, na něž vyjížděl vždy v pondělí ráno a z nichž se vracel v pátek před polednem pravidelně jako hodiny, za mrazu i za vedra, obstarával též složité obchody překupnické a poštovní, a to bez knih, bez korespondence, bez účetnictví, pokud nenazveme účetnictvím čárky, které malovala na tabulku maminka Nedobylová, aby měla přehled o másle, jež rokycanské hospodyně formanovi svěřovaly do prodeje. Ilegální dopravu dopisů a balíků, ano i peněz pak obstarával Nedobyl běžně, spolehlivě a levně: kdežto poštovní známka na dopis stála šest krejcarů, Nedobyl doručil svědomitě každou drobnou zásilku za polovic, a ještě počkal na odpověď anebo ústně vyřídil vzkaz, na nějž pisatel připadl teprv dodatečně, když psaní už bylo zapečetěno. A uvážíme-li, že lidé navíc všeho toho dávali Nedobylovi do komise všelijaké krámy, jichž se nemohli zbavit, třebaš rozebraná kachlová kamna nebo gypsovou sochu Afričanky, a že nadto ještě vozil pod svou plachtou i živé pasažéry, a to za dva zlaté namísto čtyř, jež se platily za cestu v dostavníku, musíme uznat, že to byl člověk zdatný, s hlavou na pravém místě. A co platna byla zdatnost otcova, když nebyl zdatný jeho syn a nástupce!

– Náš Lojzík není k lidem, říkala o něm zarmouceně maminka. Bylo to to nejmírnější, co o něm mohla říci, ale i tento shovívavý posudek dával za pravdu otcově starosti, protože co do formana, který není k lidem, který nedovede promluvit, navnadit dobrým slovem, zažertovat, a jen všechno

zmotá, dopisy rozveze na nesprávné adresy, vzkazy vyřídí obráceně, nic nevyjedná, všude se dá odbýt, a ani peníze správně vybrat neumí.

Dřít znal Lojzík za čtyři, skály by byl lámal a i oj by snad byl s to přerazit přes koleno, ale v přítomnosti cizích lidí byl rozpačitý, koktavý, neohrabaný jako žába hypnotizovaná hadem, takže vypadal ještě hloupější, než byl.

– Bože, co z toho dobytka bude? říkával Nedobyl zarmouceně, když patřil v synovu širokou, červenou, podmračenou tvář.

– Inu, každý nemůže být chytrý jako Martin, odpovídal na to Lojzík.

Martinova duševní probudilost, osvědčená skvělými úspěchy na latinských školách, mu totiž bývala dávana za vzor, jak byl rok dlouhý, i není divu, že na mladšího bratra zanevřel. I takovému kolohnátovi, jako byl Lojzík, jest třeba lásky, a že Martin podle jeho názoru všechnu lásku matčinu i otcovu uchvátil pro sebe, takže na něho nezbylo nic, nenáviděl ho temně a vytrvale.

Stejně silně pak nenáviděl otcovo povolání, a to proto, že v něm neměl úspěchy; a nemohl v něm mít úspěchy, protože je nenáviděl. V tomto bludném kruhu se Lojzík zmítal beznadějně a bezvýsledně, a otec neměl ruku dost obratnou, aby ho z něho vyvedl, a jazyk dost jemný a výmluvný, aby ho přesvědčil, že není nic krásnějšího, nic důležitějšího a čestnějšího nad povolání formana. – Uvědom si, Lojzíčku, měl mu říkat důtklivě a vytrvale, – že v lidské společnosti se nic neobejde bez dopravy. I tu mizernou kůrku chleba si musíš dopravit z ruky do huby, nechceš-li umřít hladem; a kolikeré dopravy, kolikerého převážení a přehazování a přesunování a zdvihání a tahání bylo třeba, aby ta kůrka vůbec vznikla. V jádře uváženo, veškerá lidská práce je jen doprava a nic jiného než doprava; porážení stromu je doprava pily zprava doleva a zleva doprava, sem a tam, šití šatů doprava niti skrz dírky předvrtané jehlou, a ani ten ouřada nebo spisovatel nedělá nic jiného, než že dopravuje pero klikatou cestou po papíru. Dopravní charakter těchto prací je však skrytý, maskovaný jiným účelem; oč krásnější pak je doprava zjevná, doprava jakožto taková, doprava dopravovitá, již tu provádíme, ty a já!

Takto promlouvat Nedobyl ovšem nedovedl. Říkal toliko: – Bože, čím jsem se provinil, že se mi narodilo takové hovado? – A snaže se synovi napravit hlavu a dodat mu do ní fištronu, měřil ho svou strašnou holí po zádech a po zadku. Ale Lojzík, vězeň bludného kruhu, zůstával hloupý, jako byl.

Takové tedy byly tři kardinální starosti Martinova otce, věru tak těžké, že by možná nadobro propadl své velké slabosti, pití, kdyby za nepodařenost svého prvorozeného nebyl odškodňován vynikající osobností mladšího syna a kdyby neměl manželku takovou, jakou měl, dobrou a chutně boubelatou, laskavou a usměvavou, mírnou a pracovitou, prostou těch protivných vrtošivých nálad, jež tak často lomcují ženami jejího věku. Nebylo na světě události dosti černé, zjevu dosti odpuzujícího a trapného, katastrofy dosti zničující, aby na tom maminka Nedobylová nedovedla objevit něco světlého, příznivého, potěšujícího. Když někdo umřel, říkala: – Aspoň to má chválabohu za sebou. – Když pole usychala vedrem: – Aspoň si budem víc vážit té boží vlažičky. – Když přšelo, až všechno začínalo hnít: – Ale aspoň bude zas dost spodní vody. – Dokonce i sousedství manželů Kominíků, které ji tolik hnětlo, zpříjemňovala si úvahou: – Ale aspoň nám pořád připomínají svatou smrt našeho Spasitele.

Od časného rána byla na nohou, a když obstarala všechnu práci v hospodářství, sedala ke kolovratu a předla. V neděli pak, když se s manželem a se synem ubírala do kostela, nebylo nad ni v celých Rokycanech ženy nádherněji vystrojené. Pod leskle černým šatem z hedvábného moaré měla dvacet spodniček, většinou bílých, nabíraných, ale též zářivě barevných od zlatohnědé, atlasové, po višňově červenou; od přírody boubelatá, maminka Nedobylová nebyla pod těmito vrstvami důkladných tkanin o nic méně bokatá než paničky z velkoměsta ve svých krinolínách. Na hlavě měla nádherný zlatý čepec s křídly, poděděný po prababičce – tento skvostný doplněk oděvu patřil odedávna nejstarší příslušnici rodiny – a na krku náhrdelník, složený ze zlatých a stříbrných mincí. Vedle čtyřdukátů a dvoudukátů se tam skromně krčil mariánský dvacetník; malý desetník se snoubil s ohromným dukátem tereziánským a s jednou z těch mincí, jež byly po Praze rozhazovány za korunovace císaře Leopolda. Jeden z mamčiných předků, který bojoval proti nevěřícím, obohatil rodinný náhrdelník hrstkou tureckých cechů, či jak se říká těm čertovským penízům; na jiné minci bylo vidět bourbonský profil Ludvíka Šestnáctého, na její sousedce bylo napsáno: Liberté & Egalité, a konečně: République française, Bonaparte Consul.

Takto obtížena zlatem a drahými tkaninami, maminka Nedobylová,

modlitbičky v ruce, skromně se ubírala k domu Páně, a Nedobyl, od hlavy k patě černý, pomáhaje své vážné chůzi sukovicí, lačně lovil palčivé pohledy závistivého uznání, vysílané ze všech koutů náměstí před kostelem k milé družce jeho života, a bývalo jich tolik, že věru měl proč se usmívat pod svým bílým křídlatým knírkem.

Měl-li tedy starý forman starosti, měl čím je vyvažovat a zahánět. Někdy však, zvláště když jeho prvorozenec provedl nějakou novou hloupost anebo když v Praze zase načerpal znepokojivých, zaručeně věrohodných zpráv ze světa vysokých financí, zmotaly se chmury v jeho srdci v takový žvanec neklidu a úzkosti a hlava mu tolik ztěžkla neutěšenými úvahami, že nemohl než sáhnout k nejradikálnějšímu prostředku na rozptýlování nálad. Tehdy zastavil před některým z těch zájezdních hostinců, jichž bylo rozseto na tucty po délce císařské silnice z Prahy na Rokycany, sestoupil a objednal si stupečku, a pak druhou a třetí. A hned všecken svět zjasněl a nabyl lesku. – Vylizum zajzum, říkal si v těchto dobrých chvílích starý forman, odmávaje jediným máchnutím své černé myšlenky a opět nechápaje, proč a zač se trápí, když všechno jede jak po másle, obchod kvete, úspory ve spořitelně rostou, starší syn je zdravý, žena jako anděl, a Martin, ach, Martin prostě báječný a skvělý.

Jednoho jarního dne pak, právě když Nedobylůvi obědvali, zaťukal poštovní poslík na okénko, a když maminka otevřela, podal jí malé, ušmudlané psaníčko s adresou napsanou Martinovou rukou. Přitiskla si je k srdci, než je podala muži; Martin psával domů zřídkakdy, a proto jeho dopisy jí byly nevýslovně drahé.

Otec shodil kočku, která spala na jeho vlněné kazajce, a vyloviv odtud z kapsy brýle, radostně si je nasadil a počal nahlas číst. Jeho úsměv však ihned pohasl, protože obsah Martinova dopisu byl prostě zcela neuvěřitelný.

Stálo v něm:

Milovaná Matičko a Tatínku,

Oznamuji Vám, že sem spokojen, neb Páni Offizieri sou na mně hodný. Aby Ste rozuměly, neb sem Vám dosud vše nevysvětlil, odešel sem ze Škol neb chci bojovat za Slávu naší rakouské Vlasti. Uniformu mám pěknou, bílý Kabátek jak

nový, a v to doufaje, vyprošuju si Odpuštění, neb sem nic neudělal, a za nic nemůžu, a sem co nejpěknějc

Váš věrný syn Martin.

Zejtra odjíždíme po Železnici k Abrichtung.

2

Ale nebylo to pravda. Napsal-li Martin, že páni oficíři na něj jsou hodní, učinil to zajisté jen proto, aby potěšil matičku, anebo se bál, aby jeho psaní nepřišlo do rukou vojenského cenzora. Nebyli a ani nesměli být hodní, protože hlavním úkolem, shůry jim uloženým, bylo budit ve vojákovi takový strach, aby se bál víc svých představených než nepřítel, aby dával přednost cizím kulím a bajonetům než lískovkám kaprálů a rákoskám feldvéblů, a aby mu proto bylo milejší padnout v bitvě než ustoupit.

K tomuto konci byl Martin cepován šest neděl v Terezíně, té severočeské městské pevnosti, tak důkladné, tak důmyslné, že nepřítel, když vnikl na naše území, raději se jí vždy vyhnul a obešl ji, než aby si na ní lámali zuby; sloužila proto, mohutná a neotřesná, drtivě těžká a nerudná, hlavně k ubytování rekrutů a ke koncentraci politických vězňů.

Martina tam dovezli s transportem nováčků – byla to jeho první jízda vlakem – hned po vymustrování a po složení přísahy, a pak ve stínu červených cihlových bašt, posupně rozložených nad nízkou polabskou rovinou, ho od rozbřesku do večera den co den cvičili vzdávat čest zbraní a ládovat, maširovat, defilírovat, salutovat, obracet se vpravo, vlevo a vzad, lehat, vyskakovat a za rachotu bubnů postupovat do gefechtu v rozvinutých řadách, vyřízených jako podle pravítka, granátnickým krokem, bajonety vpřed, muž od muže vzdálen přesně na tři kroky, patrně aby nepřítel mohl pohodlněji mířit a účinněji střílet.

Shůry bašt byl obraz postaviček v bílých kabátcích, točících se jako na obrtlíku a v rytmickém pořádku hopkujících po udusaném břehu staré Ohře, velmi pěkný a rokokově půvabný; vojáči vypadali, jako by si v leh-

konohé neposednosti hráli a dováděli. Po pravdě však jim nebylo do tance. Ohlušování řevem a hulákáním, troubením a bubnováním, kopání a bití, prohánění do úmoru a zpitomování opakováním týchž pohybů, týchž obrátů, týchž cviků, trápení sluncem a žízni, nohy plné puchýřů, ramena otlačená od pušky a oči oslepené prachem a potem, chlapci ztráceli vědomí sebe samých a pozvolna zapomínali, či jsou a jak se jmenují – v náměščnosti, do níž se člověk utíká, aby se ubránil před šílenstvím, stávali se zvolna tím, čím je velitelství armády chtělo mít, totiž stroji, ba co lepšího: uděšenými stroji.

A večer, po návratu z cvičiště a po přečtení denního rozkazu, před očima celé kompanie nováčků, postavené do čtverce, přinášela denní šarže na kasárenský dvůr lavici s řemeny; na ni pak byli přivazováni nešťastníci, kteří byli při raportu odsouzeni k výprasku. Za to, že se někdo omylem otočil doleva místo doprava, že mu při cvičení pot znečistil bílý kabátek, že se mu patrontaška sešinula a uvisla nakřivo, byla sazba pětadvacet ran na zadek; tolikéž za prodření podrážek erárních bot, za utržený knoflík, za špatný zákryt nebo vyřízení; za toto poslední provinění však, budiž poznamenáno po pravdě, byli nováčci posíláni k raportu jen zřídkakdy, protože poddůstojníci je trestali bez okolků přímo na místě tím, že je bušili okovanými pažbami do nohou vyčnívajících z řady.

Za rachotu bubnů, aby nebylo slyšet řev mučených, dva feldvéblové, jeden zprava, jeden zleva, v pravidelném taktu pak řezali rákoskami připoutaného na holý zadek, a třetí feldvébl počítal. Když po skončení trestu voják zůstal ležet, práskali ho dál tak dlouho, až vstal.

Své vzorné přizpůsobivosti, své učenlivosti a schopnosti předstírat zájem a úctu k představeným měl Martin co děkovat za to, že za šest neděl výcviku v Terezíně nebyl ani jednou odsouzen k výprasku na lavici a že jen tu a tam při cvičení slízl některý z těch příležitostných šlehanců a kopanců, rozdáváných k povzbuzení čilosti. Jednou též, když byl špatně vyřízen, kaprál ho uhodil pažbou do nohy, ale jeho bagančata byla o tři čísla větší, než kolik potřeboval, a že včas ještě skrčil prsty, pažba zasáhla jen prázdnou špičku boty. Leč i tak vyplakal potoky slz za nocí, kdy pro přílišnou únavu nemohl spát, a trápen štěnicemi a bolestí ztýraného těla, přidával se k mnohohlasu vzlyků, tlumeně se chvějících ve tmě kasárenské světnice,

v níž spalo na slámě, namačkání jeden vedle druhého, šestatřicet chlapců; a nebyl-li dosud k mučidlu přivázán fyzicky, prožíval noc co noc v duchu ten děsný a potupný děj, hroutě se hrůzou při představě, jak uléhá na černé, prokleté dřevo a jak rákoska praží do jeho nešťastné zadnice.

Nemohl by to vydržet, a přece by byl nucen to vydržet – těžko pochopit a srovnat si v hlavě ten příšerný rozpor; a což teprve jej zakusit, prožít! Do jaké kaše se to dostal, který ďábel mu to všechno spískal Ani těch deset zlatých, které mu slibovali ti dva prokletí paprikové, nedostal; místo peněz ho odbyli mizernou poukázkou, splatnou po vítězném skončení války. Svých patnáct zlatých sice rozmnožil na jedenadvacet tím, že prodal své civilní šaty jednomu z židů, kteří hlídkovali za plotem Královodvorských kasáren, kupující od nováčků jejich svršky, ale k svému nesmírnému zármutku si ze svých peněz musil koupit šicí potřeby, viks, křidu a kartáče; a toho mučivého pomyslení, že s výjimkou křidy všechny tyto věci měl doma, totiž v klášteře! Vzpomínka na klášter dala vytrysknout novému proudu slz z jeho bolavých, pálících očí, a když proud vysychal, obnovila jej myšlenka na maminku, co asi řekla, když dostala jeho dopis. Tak plakal a plakal, až mu samému bylo stydno.

Šest neděl výcviku, byť sebetvrďšího, nestačilo k proměně nováčků v opravdové vojáky. Když měli pochodovat z Terezína a když nastoupili na kasárenský dvůr, napakování a vyzbrojení do pole, přišel se na ně podívat velitel pevnosti, tlustý, dobrosrdečný generál, a pohled na ně ho tak rozesmál, až slzel. Při dobré vůli bylo čemu se smát. Každý voják měl na sobě dlouhou bavlněnou kytlici s kostěnými knoflíky, která mu, byl-li postavy jen prostřední, sahala po paty. Při levém boku, zavěšen na bílém řemeni, kolébal se bajonet vedle páru hrubých pletených palčáků a ohromného plátěného chlebníku, naditého komisárkem vyfasovaným na cestu. Na zádech, ne nepodobna menšímu flašinetu, visela naleštěná patronaška a nad ní torna z chlupaté teletiny, z níž čouhal pečlivě složený parádní bílý kabátek. Plášť, stočený do jitrnice zvané bandalír, byl přivázán k torně, konce přehozeny přes ramena a přišněrovány k prsům. Na rameni puška, dokonale vyčištěná na povrchu i uvnitř, a na hlavě pak seděla tak řečená Windischgrätzova čáka, obrovitá, nahoře široká, dole užší, ale ne tolik, aby vojákům nespádala až po uši. Mladé tváře pak, rozrušené myšlenkou nastávajících